

Algemene Cel Drugsbeleid
permanente coördinatie

Gokken

Synthesenota

Oktober 2016

Inhoud

1	Inleiding.....	4
2	Probleemschets.....	5
2.1	Gokstoornis: definitie	5
2.2	Onderscheid problematisch versus niet-problematisch gokken: terminologie.....	5
2.3	Prevalentie.....	6
2.3.1	Hoe groot is het probleem vandaag binnen België?	8
2.3.2	Gegevens over de evolutie van de gokproblematiek.	8
2.4	Maatschappelijke kost.....	9
2.5	Risico's op verslaving.....	10
2.5.1	Karakteristieken van de spelers	10
2.5.2	De invloed van de (sociale) omgeving.....	11
2.5.3	Karakteristieken van het spel.....	12
2.5.4	Risicogroepen in België	12
3	Beleid.....	14
3.1	Huidig Belgisch beleid.....	14
3.1.1	Omschrijving kansspelwet.....	14
3.1.2	De Kansspelcommissie	15
3.1.3	De Nationale Loterij	17
3.2	Evaluatie van huidig beleid (discussiepunten voor de werkgroep).....	17
3.3	Wat is het richtinggevend Europees kader (vooral online gokken)?	19
4	Hulpaanbod.....	20
4.1	Wat is er aan hulpaanbod beschikbaar?	20
4.2	Hoe wordt dit hulpaanbod geëvalueerd? In welke mate wordt er gebruik van gemaakt?.....	20
4.3	Wat zijn de noden binnen het hulpaanbod?.....	21
5	Preventieve maatregelen.....	22
5.1	Aanbodregulering : beperking blootstelling aan kansspelen	22
5.1.1	Systeem van vergunningen	22
5.1.2	Leeftijdsvoorwaarden	23
5.1.3	Reclame en voordeelacties	24
5.2	Maatschappelijk bewustzijn versterken, informatie verschaffen.....	26
5.3	Zelfcontrole tools.....	28
5.3.1	Toegangsverbod: Excluded Persons Information System - EPIS.....	28

5.4	Screening, behavioral tracking, gedragsanalyse en het ontwikkelen van risico-indicatoren	30
5.5	Speltechnische aanpassingen	31
5.5.1	Maximumbedragen inzet, verlies en winst	31
5.5.2	Beperkingen m.b.t. de toegang tot geld	31
5.5.3	Minimum herverdelingspercentages	32
5.5.4	Andere speltechnische aanpassingen?	32
5.6	Wat is de impact van maatregelen inzake aanbod versus maatregelen inzake preventie en hulpverlening	33
6	Conclusie	34
7	Bronnen	36
8	Bijlagen	37

1 Inleiding

De problematiek rond gokverslaving werd op tafel gebracht door het Kabinet van de Vlaams minister van Welzijn, Volksgezondheid & Gezin, Jo Vandeurzen. De algemene cel drugsbeleid heeft vervolgens beslist om van deze problematiek een prioriteit te maken. De Interministeriële Conferentie Volksgezondheid heeft hiervoor haar akkoord verleend. De werkgroep “gokken” werd opgericht om een strategie tegen gokverslaving uit te werken en dit neer te schrijven in een visienota. In bijlage vindt u een overzicht van de leden van de werkgroep gokken en de organisaties die gehoord werden.

Omdat de initieel vooropgestelde planning voor het opstellen van een visienota “en cours du route” te ambitieus bleek, heeft de werkgroep besloten om een synthesesnota op te maken waarin een aantal vragen die gesteld werden door de werkgroep een antwoord krijgen.

Met deze synthesesnota willen we een antwoord bieden op volgende vragen:

Probleemschets:

- 1) Hoe groot is het probleem anno 2016 (laatste cijfers dateren van 2006)? Is er sprake van een stijging?
- 2) Wat is de maatschappelijke kost van gokverslaving?
- 3) Wat zijn de belangrijkste risicogroepen in België?

Beleid:

- 4) Wat is het richtinggevend Europees kader (vooral online gokken)?
- 5) Hoe wordt het huidig wettelijk kader geëvalueerd?
- 6) Hoe wordt de code van de Nationale Loterij geëvalueerd (belang voor nieuwe convenant privé)?
- 7) Hoe wordt de werking van de Kansspelcommissie geëvalueerd?

Hulpaanbod:

- 8) Wat is er aan hulpaanbod beschikbaar?
- 9) Hoe wordt dit hulpaanbod geëvalueerd?
- 10) En in welke mate wordt ervan gebruik gemaakt?
- 11) Welke noden zijn er?

Preventie:

- 12) Wat zijn effectieve strategieën om gokverslaving te voorkomen?
- 13) Welke huidige maatregelen inzake preventie zijn er?
- 14) Wat is de impact van maatregelen inzake aanbod versus maatregelen inzake preventie en hulpverlening

De Algemene Cel Drugsbeleid heeft deze discussienota voorgesteld aan de Thematische Vergadering Drugs van de IMC Volksgezondheid in oktober 2016.

2 Probleemschets

2.1 Gokstoornis: definitie

In 1991 heeft de Wereldgezondheidsorganisatie (WHO) het pathologisch gokken opgenomen in haar *“Classification of mental and behavioural disorders”* (ICD-10). Het werd initieel opgenomen als een impulscontrolestoornis, maar sinds 2013 wordt het in DSM-5 erkend als een vorm van verslaving, net als alcohol-, drugs- en geneesmiddelenverslaving.

In de DSM-5 staat gokstoornissen omschreven als (APA, 2014): *“Persisterend en recidiverend problematisch gokgedrag dat leidt tot klinisch significante beperkingen of lijdensdruk, zoals blijkt uit vier of meer van de volgende kenmerken, die binnen een periode van een jaar optreden:*

- (1) Moet met steeds meer geld gokken om de gewenste mate van opwindung te bereiken.*
- (2) Is rusteloos en prikkelbaar bij pogingen tot minderen van of stoppen met gokken.*
- (3) Heeft herhaald onsuccesvolle pogingen gedaan tot stoppen, minderen of beheersen van het gokken.*
- (4) Is vaak gepreoccupeerd met gokken (bv. persisterende gedachten en levendige herinneringen aan eerdere gokervaringen, verhindering of planning van de volgende keer, en manieren om aan geld te komen om mee te gokken).*
- (5) Gokt vaak bij onlustgevoelens (bv. hulpeloosheid, schuldgevoel, zorgen, somberheid).*
- (6) Komt vaak, na geld verloren te hebben bij het gokken, de volgende dag terug om het verlies terug te winnen.*
- (7) Liegt om de ernst van het gokgedrag te verhullen.*
- (8) Heeft een belangrijke relatie, het werk of de eigen opleiding of carrière in gevaar gebracht of verloren door het gokken.*
- (9) Heeft geld van anderen nodig om de uitzichtloze financiële problemen door het gokken te verlichten.”*

De gokstoornis kan zich episodisch of persisterend voordoen. Bij een episodische stoornis voldoet men op meer dan één tijdstip aan de criteria, terwijl de symptomen tussen afzonderlijke perioden van de gokstoornis minstens enkele maanden uitblijven. Bij een persisterende stoornis heeft men meerdere jaren lang continu symptomen die voldoen aan de criteria.

2.2 Onderscheid problematisch versus niet-problematisch gokken: terminologie

Binnen DSM-5 wordt het onderscheid tussen een lichte, matige en ernstige gokstoornis op een continuüm geplaatst (APA, 2013). Men spreekt van een **lichte gokstoornis** als er aan vier of vijf criteria wordt voldaan. De meest voorkomende criteria zijn hierbij de preoccupatie met het gokken en het terugkomen om verliezen goed te maken. Bij een **matige gokstoornis** wordt er aan zes tot zeven criteria voldaan en bij een **ernstig gokstoornis** aan acht tot negen criteria. Het in gevaar brengen van relaties of een carrière en het gebruiken van andermans geld om te compenseren voor de verliezen, komt eerder voor bij de ernstige gokstoornissen. Echter

wordt benadrukt dat personen die aan minder dan vier criteria voldoen ook problemen door hun gokgedrag kunnen ervaren.

In onderzoek kunnen **diverse benamingen en onderverdelingen** gebruikt worden. Vaak wordt de klinische (vaak benoemd als pathological gamblers) en subklinische groep (problem gamblers) samen onderzocht als *disordered gamblers*. 'Pathologisch gokken' en 'problematisch gokken' worden binnen onderzoek/wetenschappelijke tijdschriften nog wel gebruikt. 'Pathologisch gokken' is in DSM-IV vanaf 5 of meer (van 10 toen) criteria, 'problematisch gokken' is bij 3 of 4 criteria.

Het is correct om te spreken van 'gokstoornissen' bij psychopathologie en gediagnostiseerde cliënten.

2.3 Prevalentie

Alvorens dieper in te gaan op cijfergegevens over de prevalentie van gokverslaving dienen we aan te geven dat **onderzoek** naar het gokgedrag en het aantal personen dat problematisch gokt **in België eerder beperkt** is. VAD, dat de meest recente cijfers verzamelt in Factsheets, geeft aan dat het laatste grootschalige bevolkingsonderzoek naar het gokgedrag van de Belgen dateert van 2006. Bovendien is het Belgisch goklandschap sinds 2006 sterk veranderd, zoals het stijgend aanbod van online gokmogelijkheden en van sportweddenschappen, en – hieraan gekoppeld – de toenemende reclame voor gokken. Er is bijgevolg nood aan bijkomende studies die een beter beeld kunnen geven van de huidige gokproblematiek in België.

Een ander belangrijk aandachtspunt is dat cijfers kunnen verschillen afhankelijk van welke **meetinstrumenten** gebruikt worden. Daarom kan het belangrijk zijn om meerdere meetinstrumenten te gebruiken wanneer het een prevalentie-onderzoek gaat¹.

Een aantal wetenschappelijke onderzoeken zijn momenteel lopende bij de Nationale Loterij:

Projectoproep 2013-2014

In november 2013 selecteerde een jury van onafhankelijke experts vijf projecten waarover voor 2013 en 2014 500.000€ wordt verdeeld.

Van de tien ontvangen projecten heeft de selectiejury, samengesteld uit deskundigen op het gebied van Verantwoord Spel, de volgende 5 projecten geselecteerd.

1. *UCL: problematisch spel en impulsiviteit*. Project met als doel:
 - a. enerzijds de rol van impulsiviteit beter te begrijpen in de ontwikkeling, het voortbestaan en de terugkeer van problematisch spel;
 - b. anderzijds interventietechnieken te ontwikkelen, die gericht zijn op de psychologische mechanismen die de basis vormen voor impulsief gedrag, en die impulsiviteit onderdrukken.
2. *Centre de Référence en Santé Mentale (CRESAM): het recente gebruik van digitale ruimten voor geld- en kansspelen*. Project met als doel licht te werpen op de nieuwe

¹ CAD geeft aan dat dit bijvoorbeeld een combinatie kan zijn van DSM en SOGS (South Oaks Gambling Screen), of PGS of andere gevalideerde meetinstrumenten.

uitdagingen en de nieuwe houding die we moeten aannemen, zowel curatief als preventief, ten opzichte van gokverslaving, met het oog op het nieuwe gegeven dat verband houdt met de massale uitbreiding van het gebruik van informatie- en communicatietechnologieën, meer bepaald het recente gebruik van websites en applicaties voor tablets en smartphones voor geld- en kansspelen.

3. *ULB: Prevalentie van spelgedrag bij jongeren.* Onderzoek naar de prevalentie van spelgedrag bij jongeren van 13 tot 18 jaar en uitvoering van een sensibiliseringsprogramma over kans- en geldspelen bij jongeren .
4. *Universiteit Antwerpen (UA): studie over het effect van een impliciete cognitieve training online.* Project met als doel de uitwerking (concept, toepassing en evaluatie) van een online trainingsprogramma, dat wordt voorgesteld in de vorm van zelfondersteuning of geïntegreerd in een bestaande behandeling, voor de behandeling van personen met een verslaving aan geld- en kansspelen.
5. *ULB: studie over de klinische effecten van cognitieve training op besluitvorming door overmatige spelers.* Project met als doel de besluitvorming door overmatige spelers te wijzigen, in de zin van een verlaging van de aantrekking tot risico en onmiddellijk effect.

Projectoproep 2015-2016

In 2015 kon een jury van onafhankelijke experts vier onderzoeksprojecten selecteren onder wie 400.000 € verdeeld werd voor de periode 2015 en 2016. Uit de 7 ontvangen projectvoorstellen heeft de jury, samengesteld uit experts in de materie van Verantwoord Spelen, vier projecten weerhouden.

1. Ontwikkeling, implementatie en effect onderzoek naar de meerwaarde van het toevoegen van een online aangeboden Cognitieve gedragstherapie (CGT) bovenop een online impliciete cognitieve training (CBM) voor de behandeling van mensen met een verslaving aan geld- en kansspelen. Project voorgesteld door Universiteit Antwerpen.
2. Preventie en vroeginterventie bij (online) gokken van jongeren. Project voorgesteld door UC Limburg vzw.
3. Risks associated with gambling in a digital environment. Project voorgesteld door iMinds (Universiteit Gent).
4. (Online) kansspelen bij jongeren: preventie en vroeginterventie. CLapp.Children's ludoliteracy acknowledgment & Parental proficiency. Project voorgesteld door Universiteit Leuven.

Uit informatie van het CAD zijn er gesprekken aan de gang tussen Vlaamse universiteiten over een gemeenschappelijk voorstel van projecten, o.a. over gokgedrag bij jongeren. Dit voorstel wordt verwacht voor begin 2017.

2.3.1 Hoe groot is het probleem vandaag binnen België?

Over het algemeen wordt er gesproken van zo'n 0,4 % tot 2% van de bevolking die te maken heeft met een gokstoornis ("*lifetime gambling disorder*"), waarbij problematische gokkers nog zo'n additionele 1,3 % tot 2,3% van de bevolking uitmaken².

VAD verzamelt jaarlijks de meest recente cijfers met betrekking tot de prevalentie van verslavingen voor België in een 'factsheet', zoals (o.a.) voor gokken. **We geven enkele cijfers mee maar willen nogmaals benadrukken dat de cijfers uit onderzoeken van 2006 en 2004 gedateerd zijn en dus niet langer van toepassing zijn gezien de snelle evolutie van de (online en landbased) kansspelmarkt.**

In 2006 bleek dat 60% van de Belgische bevolking toen in het afgelopen jaar had deelgenomen aan minstens 1 kansspel, waarbij de loterij en krasbiljetten het populairst bleken. 1,6% van de Belgische bevolking van 16 of ouder kon geïdentificeerd worden als een risicovolle gokker, en 0,4% als waarschijnlijk pathologische gokker. Omgerekend betekent dit dat België in 2006 137.369 risicogokkers telde en zo'n 34.342 pathologische gokkers.

Een onderzoek uit 2004 (Minet et al, 2004) onderzocht in welke mate Belgische casino's, speelhallen, lotto centers, cafés en wedkantoren te maken hadden met problematische gokkers. Onder de respondenten die zij hiervoor bevestigd hebben, konden zij 14% problematische gokkers en 42% risicogokkers onderscheiden.

Uit een recente bevraging van VAD bij leerlingen (2014-2015) naar de populariteit van kansspelen bij jongeren zien we dat, van de 16 – 18 jongens die deelnamen aan de bevraging, 35,7 % in het laatste jaar heeft deelgenomen aan kansspelen (krasbiljetten, bingo op café, pokeren voor geld, lotto, sportwedenschappen). Bij meisjes is dit 18,6 %. Bij jongens zijn vooral pokeren voor geld (17%), sportwedenschappen (15,4%) en krasbiljetten (15%) populair, terwijl meisjes voornamelijk met krasbiljetten hun kans wagen (14%).

2.3.2 Gegevens over de evolutie van de gokproblematiek.

Op de vraag of er sprake is van een stijging van de gokproblematiek in België, zichtbaar binnen de hulpverlening, kunnen we ons momenteel enkel beroepen op cijfers uit 2014 van de Centra Geestelijke Gezondheidszorg, en dit enkel voor Vlaanderen en Brussel. Van het aantal bestudeerde zorgperiodes in 2014 had 0,3% van de zorgperiodes betrekking op een persoon waarbij de diagnose pathologisch gokken werd gesteld (174 zorgperiodes). Dit percentage bleef tussen 2004 en 2014 stabiel (Factsheet VAD, 2015). VAD wijst er echter op dat er geen globale uitspraken mogelijk zijn over het aantal gokkers in behandeling in België wegens een gebrek aan uniforme registratie en mogelijke dubbeltellingen.

² Petry N. Comorbidity of disordered gambling and other psychiatric disorders. In: Petry N., editor. Pathological Gambling: Etiology, Comorbidity and Treatment. Washington, DC: American Psychological Association; 2005. p. 85-115."

Uit de Minimale Psychiatrische Gegevens van de FOD Volksgezondheid blijkt dat het aantal opnames voor de hoofddiagnose pathologisch gokken zeer klein is. Er is geen opvallende stijgende of dalende trend te bemerken in het aantal opnames.

Tabel 1: overzicht opnames voor "Pathologisch gokken" 2004 - 2013, Minimale Psychiatrische Gegevens

	Opnamejaar									
	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
NVT	88773	91998	93088	93574	94204	94616	94010	95979	96090	95680
Secundaire diagnose	83	100	84	111	108	106	111	101	96	96
Hoofddiagnose	51	34	63	55	47	55	45	42	49	42
Alle opnames	88907	92132	93235	93740	94359	94777	94166	96122	96235	95818

Wanneer we kijken naar eventuele trends in het aantal aanvragen tot uitsluiting (zowel vrijwillig als door een belanghebbende derde) uit offline/online casino of speelautomatenhal, of een online wedkantoor, dan zien we een stijgende trend sinds 2012. Het is echter niet duidelijk of deze trend toe te wijzen is aan een stijgend aantal personen met een gokstoornis of louter een stijgende bekendheid van het systeem bij de bevolking.

Tabel 2: Overzicht evolutie van aantal uitsluitingen periode 2012 - 2015³

REDEN UITSLUITING	VAN	31/12/2012	31/12/2013	31/12/2014	31/12/2015
Collectieve schuldenregeling			86.638	122.434	122.601
Gerechtelijke beslissing		71.501	82.580	95.415	116.476
Vrijwillige uitsluitingen		17.354	19.670	21.985	24.322
Uitsluitingen op vraag van een belanghebbende derde		37	89	130	220
Uitsluitingen wegens aard van beroep		45.869	46.344	45.957	45.436
TOTAAL		134.761	235.321	285.921	309.055

2.4 Maatschappelijke kost

Ook met betrekking tot de berekening van de maatschappelijke kost van een gokverslaving zijn er weinig cijfers voorhanden. Tot de economische en maatschappelijke gevolgen van een gokverslaving behoren schulden, faillissementen, inkomensverlies, kosten voor strafvervolging en strafvoltrekking, behandelings- en therapiekosten, kosten als gevolg van verminderde arbeidsprestaties of arbeidsongeschiktheid en bijstand voor het levensonderhoud van gokverslaafden en hun gezinnen.

Een studie uit de Verenigde Staten berekende dat de jaarlijkse kosten als gevolg van productieverlies door arbeidsongeschiktheid, eventuele strafvervolging en -voltrekking en het

³

misbruik van overheidsgelden circa 30.000 dollar per gokverslaafde bedraagt⁴. Een Duitse studie⁵ berekent van een kost van 1.367 euro per pathologische speler per jaar, directe en indirecte kosten samen. Bij directe kosten worden volgende componenten in rekening gebracht: ambulante en residentiële behandeling, schuldbemiddeling, gerelateerde criminaliteit, gerechtskosten, administratieve kosten van de werkloosheid, kosten van echtscheidingen, maatregelen ter bescherming van spelers en jeugd en preventieonderzoek. Onder indirecte kosten verstaat men banenverlies, ziekteverzuim en verminderde arbeidsproductiviteit.

Maar omdat de problematiek en de situatie sterk verschillen van land tot land, is het vergelijken van landen erg moeilijk.

We hebben geen weet van Belgisch onderzoek over de maatschappelijke kost. We kunnen wel inschatten dat deze kost waarschijnlijk hoog oploopt. Er moet immers rekening gehouden worden met kosten gerelateerd aan de gezondheidszorg, familiale situaties (bijvoorbeeld geweld) en financieel (bergen schulden). Uit buitenlands onderzoek blijkt dat de indirecte kost veel groter is dan de directe, vooral het verlies aan arbeid en de justitiekosten wegen door⁶.

2.5 Risico's op verslaving

Er kunnen **drie typen risicofactoren** onderscheiden worden die een invloed kunnen hebben op de verslavingsproblematiek: 1) kenmerken van de persoon, 2) kenmerken van de (sociale) omgeving en 3) karakteristieken van het kansspel zelf (de Bruin, 2015). In onderstaande tekst geven we aan wat de belangrijkste risicofactoren zijn zoals gebleken uit de literatuur. Hier moet echter bij worden opgemerkt dat het vaak een interactie is tussen spel-, persoonlijke- en omgevingsfactoren die er voor zorgen dat een gokprobleem zich ontwikkelt.

2.5.1 Karakteristieken van de spelers

Met betrekking tot de individuele kenmerken van de spelers blijken een aantal factoren mee te spelen in de kans op het ontwikkelen van een gokverslaving. Zowel in het dossier Gokken van VAD (2015, pagina 30-31) als in het literatuuronderzoek van de Bruin (2015) wordt een overzicht gegeven van individuele factoren die vaak geassocieerd zijn met het ontwikkelen van een gokstoornis. Dit gaat van demografische factoren ((begin)leeftijd, gender, socio-economische status, etniciteit) tot neuro(bio)logische en cognitieve factoren (rol van stresshormonen zoals bvb. dopamine, genetische vatbaarheid, verkeerde denkpatronen, omgang met risico's en beloning, impulsieve persoonlijkheden, ...).

De **belangrijkste risicogroepen** die uit verschillende bronnen geïdentificeerd kunnen worden zijn:

- **Jongvolwassenen 16-24 jaar**
- **Mannen** hebben veel vaker een gokprobleem dan vrouwen.
- Personen met een **lage socio-economische status, werklozen, personen in armoede**.
Uit buitenlands onderzoek blijkt dat er 8 x meer gokproblemen bij mensen die gebruik

⁴ Nota Kabinet Vandeuren

⁵ Becker, 2011.

⁶ Nota Ronny Willemen + PV 15 april 2016

maken van gemeentelijke diensten voor voedselbedeling, materialen of financiële ondersteuning dan in de algehele populatie. Voor België zijn er geen gegevens.⁷

- **Etniciteit:** gokken is in Aziatische landen meer cultureel aanvaard (VAD 2015). Bij Marokkanen ziet men 11x meer gokproblemen, en bij Turken 3x meer, maar mogelijk speelt ook de samenhang met lage sociaal-economische status (Bralama, 2011; De Bruin, 2012, in Nota Ronny Willemen)
- Mensen met bepaalde **psychische stoornissen**, zoals angst- en stemmingsstoornissen, middelenmisbruik enz. blijken meer kwetsbaar voor het ontwikkelen van gokproblemen⁸.
- **Parkinsonpatiënten** (stoornissen in de impulscontrole wordt in verband gebracht met de medicatie die gebruikt wordt om de motorische symptomen van de ziekte te remmen)⁹
- **Personeel van kansspelbedrijven**¹⁰
- **Delinquentie en co-morbiditeit**¹¹ (zie verder)
- Personen met een **licht verstandelijke beperking** (vermoeden, meer onderzoek noodzakelijk)¹²
- Personen met **neuro(bio)logische en cognitieve kwetsbaarheden**¹³
- Een combinatie van bovenstaande factoren, bijvoorbeeld jongvolwassen mannen; personen met een gevoeligheid voor verslaving, een laag inkomen en foutieve kennis over gokken¹⁴, ...

Qua co-morbide psychiatrische stoornissen bij personen met een gokstoornis laat internationaal onderzoek zien dat de cijfers vrij hoog liggen (Lorains, Cowlshaw & thomas, 2011 in Nota CAD)

- nicotine afhankelijkheid: komt bij 60 % voor
- middelengebruik bij 58 %
- stemmingsstoornissen bij 38 %
- angststoornissen: 37 %

Ongeveer 1 op 4 van de personen met een gokstoornis heeft een bijkomende psychiatrische problematiek. Bij 1 op 5 is er sprake van een alcoholprobleem.

2.5.2 De invloed van de (sociale) omgeving

Ook zijn er **factoren in de omgeving** die een invloed kunnen hebben op het risico om een gokverslaving te ontwikkelen:

- **Beschikbaarheid en blootstelling aan kansspelen (fysiek en online)** (de Bruin, 2015; VAD, 2015). Let op, de hypothese dat een verhoogde blootstelling aan kansspelen leidt

⁷ Nota Ronny Willemen, CAD

⁸ Nota Ronny Willemen, CAD

⁹ De Bruin, 2015

¹⁰ De Bruin, 2015

¹¹ De Bruin, 2015

¹² De bruin, 2015

¹³ VAD, dossier Gokken 2015

¹⁴ Opmerking CAD uit Williams et al. 2012

tot een hogere deelname en meer problematisch spelgedrag wordt met studies zowel bevestigd als ontkracht. Meer onderzoek is nodig. Idem met betrekking tot een 24/7 toegankelijkheid van online gokken.

- **Reclame, marketing en sponsoring** (VAD, 2015; de Bruin, 2015): invloed afhankelijk van de verzadiging van de markt. Invloed van bonussen en loyaliteitsprogramma's nog niet onderzocht. Meer onderzoek is nodig aangezien weinig sluitend onderzoek beschikbaar is.
- **Sociale omgeving**: ouders en vrienden, interculturele factoren (de Bruin, 2015)
- **Gamen**: risico van het vervagen van de scheiding tussen behendigheids spelen en kansspelen (de Bruin, 2015).

2.5.3 Karakteristieken van het spel

Uit onderzoek blijken een aantal spelkarakteristieken eveneens een samenhang te vertonen met risicovol spelgedrag (de Bruin, 2015; VAD 2016):

- **Long odd en short odds kansspelen**: kansspelen waarbij de tijd tussen de inzet en de uitkomst klein is (short odds) (bvb. kansspelautomaten) blijken risicovoller te zijn dan long odds kansspelen zoals loterijen¹⁵.
- **Hoge te winnen prijzen en jackpots** trekt spelers aan en leidt tot intensiever spelgedrag
- **Regelmatig uitkeren van kleine prijzen** en een **hoog uitkeringspercentage** leidt tot een toename van het aantal gespeelde spelletjes
- **Bijna winst (near misses)** beïnvloedt eveneens het spelgedrag
- **Gewenning**: probleemspelers gaan steeds hogere bedragen inzetten op het gewenste spanningsniveau te bereiken
- **Illusie van controle** over het spel: bvb. gebruik van een 'stopknop' om het draaien van symbolen op een kansspelautomaat te stoppen leidt tot een toename van het aantal gespeelde spelletjes per sessie
- Spelers die met **cash geld** spelen, **via prepaid telefoons of internetcafés** (zo anoniem mogelijk) lopen een groter risico op het ontwikkelen van problematisch speelgedrag dan via een account of in een loyalty programma.
- Andere factoren die vermeld worden in het dossier Gokken van VAD (2016) zijn: spelen met **speelgeld**, een **autoplayfunctie** waarbij de machine de meest optimale keuze maakt, het **aantrekkelijker** maken van het spel door de betrokkenheid te versterken en het spel interactiever te maken, karakteristieken van de **casino omgeving**, en de manier waarop reeksen van verlies zich afwisselen met winsten (**strings of losses**).

2.5.4 Risicogroepen in België

Zoals eerder aangehaald zijn het aantal (recente) studies voor België gelimiteerd. Het onderzoek uit 2004 (Minet et al., 2004) kon een aantal risicogroepen onderscheiden voor

¹⁵ De meest onderzochte dimensie van structurele karakteristieken is 'tijd', in deze dimensie onderscheiden we 'event frequency', 'bet frequency', 'event duration', 'in-game betting' en 'pay-out interval', zie p. 27-28 van het VAD-dossier Gokken.

België. Onder de probleemgokkers zag men een meerderheid mannen (82,1%), ongehuwden (34,7%), werklozen (25,3%) en personen tussen de 26 en 45 jaar (61,9%).

Voor wat betreft de leeftijd bleek de gemiddelde leeftijd van probleemgokkers (40,7 jaar) lager te zijn dan de gemiddelde leeftijd van risicogokkers (45,1 jaar) en niet-problematische gokkers (47,8 jaar).

Gokkers met ouders met gokproblemen (25,3 %) en gescheiden ouders (27,4 %) liepen een groter risico op het ontwikkelen van een gokverslaving.

Opgelet: deze studie werd uitgevoerd bij spelers van 'land based' gokgelegenheden en bereikte hiermee dus geen spelers van online kansspelen.

Uit de analyse van de zorgperiodes in de Centra Geestelijke Gezondheidszorg in Vlaanderen (2014) blijken de meeste zorgperiodes voor personen in de leeftijdscategorie 30 – 34 jaar, maar zag men tussen 2004 en 2014 het aantal zorgperiodes voor de leeftijdscategorie 50-54 jarigen toenemen.

3 Beleid

In dit hoofdstuk wordt het huidige Belgische beleid geschetst en een antwoord geformuleerd op volgende vragen:

Hoe wordt het huidig wettelijk kader geëvalueerd?

Hoe wordt de code van de Nationale Loterij geëvalueerd (belang voor nieuwe covenant privé?)?

Hoe wordt de werking van de Kansspelcommissie geëvalueerd?

Wat is het richtinggevend Europees kader (vooral online gokken)?

3.1 Huidig Belgisch beleid¹⁶

3.1.1 Omschrijving kansspelwet

De regulering van de kansspelen is gebaseerd op de “**kanalisatiegedachte**”: het illegale aanbod wordt bestreden door het toelaten van een beperkt legaal spelaanbod.

Het basisprincipe is dat het uitbaten van kansspelen a priori verboden is, maar uitzonderingen kunnen worden toegestaan door een stelsel van vergunningen. Deze vergunningen worden uitgereikt door de Kansspelcommissie.

Er bestaan **negen klassen van vergunningen** (A, B, C, D, E, F1, F2, G1 en G2) die de exploitatie van kansspelen in de reële wereld toestaan, en drie aanvullende vergunningen (A+, B+, F1+) die de online exploitatie van kansspelen toestaan:

- i. de vergunning **klasse A** staat de uitbating van een kansspelinrichting van klasse I of casino toe
- ii. de vergunning **klasse B** staat de uitbating van een kansspelinrichting van klasse II of speelautomatenhal toe
- iii. de vergunning **klasse C** staat de uitbating van een kansspelinrichting van klasse III of drankgelegenheid toe
- iv. de vergunning **klasse D** staat de houder ervan toe een beroepsactiviteit, van welke aard ook, uit te oefenen in een kansspelinrichting van klasse I, II of IV
- v. de vergunning **klasse E** staat de verkoop, de verhuur, de leasing, de levering, de terbeschikkingstelling, de invoer, de uitvoer en de productie van kansspelen toe, evenals de diensten inzake onderhoud, herstelling en uitrusting van kansspelen
- vi. de vergunning **klasse F1** staat de uitbating van de inrichting van weddenschappen toe
- vii. de vergunning **klasse F2** staat de aanneming van weddenschappen voor rekening van de houder van een vergunning klasse F1 toe in een vaste of mobiele kansspelinrichting van klasse IV. Deze vergunning staat in bepaalde gevallen eveneens het aannemen van weddenschappen toe buiten een kansspelinrichting van klasse IV.

¹⁶ Zie website (<http://www.kansspelcommissie.fgov.be/>) en jaarverslagen van de Kansspelcommissie

- viii. de **vergunning G1** staat de exploitatie van kansspelen toe in televisieprogramma's via nummerreeksen van het Belgische nummerplan die een totaalprogramma inhouden
- ix. de **vergunning G2** staat de exploitatie van kansspelen toe via de media, andere dan degene die zijn opgenomen in televisieprogramma's via nummerreeksen van het Belgische nummerplan die een totaalprogramma inhouden

De wet van 7 mei 1999 op de kansspelen, de weddenschappen, de kansspelinrichtingen en de bescherming van de spelers is de wet die alles in verband met kansspelen in België regelt (BS 30/12/1999). Deze wet werd gewijzigd door twee wetten van 10 januari 2010, die in werking zijn getreden op 1 januari 2011 (BS 01/02/2010) en hebben geleid tot de volgende voornaamste veranderingen:

- alle weddenschappen zijn onderworpen aan het vergunningensysteem
- de kansspelen die worden aangeboden via informatiemaatschappij-instrumenten (internet) en de mediaspelen vallen onder het toepassingsgebied van de wet
- de Kansspelcommissie heeft onder bepaalde voorwaarden de mogelijkheid om administratieve boetes op te leggen aan personen die de wet en de uitvoeringsbesluiten ervan overtreden
- de bescherming van de spelers en hun omgeving wordt versterkt
- er bestaan ook een reeks koninklijke besluiten tot uitvoering van de wet van 7 mei 1999 betreffende de kansspelen

3.1.2 De Kansspelcommissie

In België is het voornaamste orgaan dat betrokken is bij de materie van de kansspelen de **Kansspelcommissie (KSC)**.

De KSC is een onafhankelijk orgaan dat is opgericht binnen de FOD Justitie en één keer per maand samenkomt. Ze wordt voorgezeten door een magistraat en bestaat uit vertegenwoordigers van de ministers van Justitie, Financiën, Economie, Binnenlandse Zaken, Volksgezondheid en de minister die is bevoegd voor de Nationale Loterij (benoeming voor een verlengbare periode van 6 jaar). Het gaat om een orgaan dat:

- advies verstrekt aan de regering en het parlement over elk wetgevend of reglementair initiatief
- instaat voor de bescherming van spelers en gokkers
- beslist over de toekenning of de weigering van vergunningen
- alles wat verband houdt met kansspelen controleert

De KSC wordt bijgestaan door een **secretariaat**.

De oprichtings-, personeels- en werkingskosten van de commissie en haar secretariaat komen volledig ten laste **van de houders van de vergunningen**.

Verschillende leden van het secretariaat hebben de hoedanigheid van **officier van gerechtelijke politie (OGP)**, hulpofficier van de procureur des Konings (HPK). Ze kunnen overgaan tot een onderzoek ter plaatse en oefenen de bevoegdheden uit die verband houden met de hoedanigheid van OGP met het oog op het opsporen en vaststellen van de inbreuken gepleegd op de wet en de uitvoeringsbesluiten ervan. Wanneer er een inbreuk wordt vastgesteld, stellen zij een proces-verbaal op dat wordt overgemaakt aan het bevoegde parket.

De KSC is bevoegd om **administratieve boetes** op te leggen voor bepaalde overtredingen van de wet op de kansspelen en de uitvoeringsbesluiten ervan. Naast de sanctiemogelijkheden waarvoor de KSC reeds beschikte in geval van niet-naleving van de wet, waaronder de intrekking of de opschorting van de vergunning, een waarschuwing of exploitatieverbod, maakt de invoering van administratieve boetes het voor haar zodoende ook mogelijk om de dader van een inbreuk te bestraffen.

De KSC komt echter niet automatisch tussen op strafrechtelijk niveau. Haar tussenkomst is enkel mogelijk als het parket gevolg geeft aan de inbreuken:

- Indien de procureur des Konings binnen een termijn van zes maanden te rekenen vanaf de dag van ontvangst van het origineel van het proces-verbaal dat werd opgesteld door de leden van het secretariaat van de KSC die de bevoegdheid van OGP of politieambtenaar hebben, geen mededeling doet aan de KSC of deze laat weten dat, zonder het bestaan van de inbreuk in twijfel te trekken, geen gevolg zal worden gegeven aan de feiten, kan de Kansspelcommissie toepassing maken van de procedure betreffende de administratieve geldboetes.
- Indien de procureur des Konings de commissie echter ter kennis brengt dat een vervolging zal worden ingesteld of dat hij van oordeel is dat geen toereikende bezwaren voorhanden zijn, vervalt de mogelijkheid voor de KSC om administratieve boetes op te leggen.

De KSC heeft verschillende protocollen gesloten onder meer in het kader van de strijd tegen illegale kansspelwebsites:

1. **protocol met de Belgische federatie van de financiële sector (Febelfin)** en de organisatie van internetproviders in België. Op grond van dit protocol wordt de "zwarte lijst" van de niet-geautoriseerde websites overgemaakt aan Febelfin, die op basis van die informatie kan beslissen om bepaalde financiële transacties van klanten die illegale kansspelen aanbieden op het internet niet langer uit te voeren.
2. **protocol met de grote internetproviders**. Dit protocol voert een geautomatiseerd beheer van de blokkering van illegale websites zonder vergunning in. De KSC levert aan de internetproviders een lijst met de gegevens van de illegale websites die moeten worden geblokkeerd.

Verder vindt de Kansspelcommissie het belangrijk om contact te houden met alle welzijnsorganisaties om aansluiting met elkaar te zoeken en niet naast elkaar te werken rond dezelfde thema's.

De KSC ontvangt talrijke klachten tegen online websites. Ze heeft dus een classificatiesysteem voor deze klachten ontwikkeld.

3.1.3 De Nationale Loterij

De werking en het beheer van de Nationale Loterij wordt bepaald door de Wet van 19 april 2002. De Nationale Loterij heeft het **monopolie voor loterijen**, met mogelijkheid voor weddenschappen en kansspelen. Het doel hiervan is de speeldrift kanaliseren (maatschappelijk verantwoord, betrouwbaar, veilig) en de opbrengsten aan te wenden voor doeleinden van algemeen belang (onder de vorm van subsidies). De kanalisatieplicht van de Nationale Loterij betekent ook inspelen op nieuwe tendensen in de gokmarkt (bvb. met nieuwe producten), marktaandeel opvolgen, reclamecampagnes, etc.

De Nationale Loterij heeft de maatschappelijke opdracht om **voorlichtingscampagnes** op te zetten en (in samenwerking) een **actief en gecoördineerd preventie- en opvangbeleid** inzake gokverslaving uit te stippelen. In het kader hiervan behaalde de organisatie het certificaat *Responsible Gaming* van de Europese loterijvereniging *European Lotteries*. Voor het behalen van dit certificaat heeft de Nationale Loterij kunnen aantonen dat het een aantal *responsible gaming* principes succesvol en structureel heeft weten vertalen in haar dagdagelijks beleid¹⁷.

3.2 Evaluatie van huidig beleid (discussiepunten voor de werkgroep)

Ten eerste moet er dringend werk worden gemaakt van **de uitvoerende KB's** van de wet van 2010¹⁸. De KB's voor de kanalisatie van het online aanbod en voor de bescherming van de speler zijn na vijf jaar nog steeds niet in voege, terwijl de operatoren wel reeds actief zijn op de markt. De Europese commissie heeft België hiervoor reeds in gebreke gesteld. De minister van Justitie heeft de Kansspelcommissie met aandrang gevraagd om voorstellen voor uitvoerende KB's op te maken.

Ten tweede vroegen enkele experts¹⁹ zich af of het Belgisch beleid voldoende sluitend is. Het wettelijk kader heeft als doel een **coherent restrictief kansspelbeleid** te voeren dat voldoende sluitend is om de volksgezondheid te garanderen terwijl de praktijk aantoonde dat het aanbod

¹⁷ Het ondersteunen, uitvoeren en verspreiden van responsible-gaming-gerelateerd onderzoek; verspreiden van de responsible gaming principes bij eigen personeel en retailers, inclusief inzetten van Mystery Shoppers; rekening houden met evidence-based Responsible Gaming overwegingen bij introductie van nieuwe producten; een systematische aanpak voor het installeren van 'safeguards' ter bescherming van de spelers voor online spelplatformen; verantwoorde marketing- en communicatiepraktijken; acties om spelers te sensibiliseren en informeren over verantwoord speelgedrag en indien noodzakelijk hulpkanalen; verwijzing naar gespecialiseerde behandel mogelijkheden voor klanten met een mogelijke spelverslaving; aangetoond Stakeholder engagement via het Verantwoord Spelcomité.

¹⁸ Dit betreft onder andere een wetgevend kader rond reclame, bonussen, maximum uurverlies, maximum inzet,

...

¹⁹ Nationale Loterij

aan kansspelen alsmat verder uitbreidt. Bovendien beschikken de private operatoren niet over een ethische code inzake publiciteit voor kansspelen en ontbreekt er een ernstig kanalisatie en verantwoord spelbeleid. De vraag wordt gesteld of automatische gezelschapsspelen met beperkte inzet die aangeboden worden op café (artikel 3.3) niet eveneens wettelijk beperkt moeten worden. Eveneens worden er vragen gesteld bij het verlenen van vergunningen voor virtuele weddenschappen die aangeboden worden als automatisch kansspel en stelt men vragen bij “lotery brokers” waarbij weddenschappen vermomd als loterij op een zodanige manier aangeboden worden dat de speler moeilijk het onderscheid kan maken tussen een loterij en een weddenschap. Dit onderscheid moet duidelijk zijn en beter afgedwongen worden.

Ten derde stelt de werkgroep zich vragen bij de **slagkracht van de regulator** om de – snel evoluerende – online gokmarkt voldoende te kunnen beheersen en controleren. Er wordt onder meer gewag gemaakt van problemen m.b.t. het online registreren voor kansspelen aan de hand van het rijksregisternummer²⁰.

Vervolgens zouden enkele experten²¹ graag alle kansspelen onder **één globale wetgeving** zien waarbij de verschillende spelen worden ingedeeld in **categorieën volgens risico’s**. Hierbij zou de nadruk duidelijk moeten liggen op de bescherming van de speler zodanig dat hij/zij kan gokken op een veilige manier.

Ten vijfde toont een vergelijking van de Belgische wetgeving m.b.t. kansspelen en loterijen met het buitenland aan dat België een beleid dat veel ruimte laat aan de private kansspelmarkt in vergelijking met bestaande wetgeving in Frankrijk, Nederland, Duitsland.

Ten zesde werd de bevoegdheidsverdeling federaal – lokaal kort aangehaald door het CAD. Zij stellen dat lokale overheden meer juridische mogelijkheden/ beslissingsrecht zouden moeten krijgen inzake het kunnen inperken van het aanbod of het treffen van andere preventieve maatregelen inzake de plaatselijke kansspelen (gelinkt aan het plaatselijk veiligheidsbeleid).

Een zevende bedenking is dat, met betrekking tot de doelstelling van de Nationale Loterij om de speeldrift te kanaliseren aan de hand van hun spelaanbod, de organisatie zijn marktaandeel sterk onder druk ziet komen te staan. Analyses van de Nationale Loterij²² tonen aan dat de marketinguitgaven van private operatoren exploderen. Private operatoren voeren een agressief concurrentiebeleid en de totale kansspelmarkt is exponentieel gegroeid (bvb. kansspelen zoals bvb. Sports betting is exponentieel gegroeid). Hierdoor is het aandeel van de Nationale Loterij (ondanks gelijk gebleven omzet) sterk gedaald.

²⁰ Vroeger werd het rijksregisternummer dat dient ingevoerd te worden om toegang te krijgen niet gelinkt aan een naam, hierdoor kon zeer gemakkelijk onder een valse naam en nummer ingelogd worden. Momenteel worden naam en nummer wel gekoppeld en is de Kansspelcommissie bezig met een grote opkuis operatie om alle valse accounts te verwijderen.

²¹ VAD, CAD

²² Op basis van officiële mediacijfers van het mediabureau van de Nationale Loterij. Opgelet, het zijn wel enkel de cijfers van de traditionele media (televisie, kranten, tijdschriften, ...), en is dus geen weergave van de marketing via internet.

Tot slot, aansluitende bij voorgaande punten, vrezen de experts van VAD en CAD een **stijgende maatschappelijke aanvaarding** van het gokken doordat zowel het aanbod van kansspelen als de reclame-uitgaven voor kansspelen zo exponentieel gegroeid zijn. Bovendien, door de kanalisatie-doelstelling aan de hand van het vergunningensysteem, gaan privé-operatoren hun spelen verkopen als 'veilig', terwijl het risico op verslaving blijft. VAD en CAD pleiten daarom voor een beleid dat het gokken in de eerste plaats ontraadt. Voor personen die toch willen spelen, zou men hen in eerste plaats moeten kanaliseren naar minder risicovolle spelen. Om een coherent nationaal beleid te kunnen voeren zal er ook een aanbod aan meer risicovolle spelen noodzakelijk zijn, maar dit mits een duidelijk verbod op het spelen van kansspelen op (binnenlandse en buitenlandse) illegale sites.

Concluderend vraagt het VAD de uitwerking van een proactief 3-sporenbeleid met daarin 1) duidelijke wetgeving, 2) controle op de toepassing door een onafhankelijk en effectief controleorgaan (systematische controles, substantiële sancties/boetes) en 3) de uitvoering van een plan op vlak van preventie, vroeginterventie en hulpverlening.

3.3 Wat is het richtinggevend Europees kader (vooral online gokken)?

Met betrekking tot EU-regulering zien we dat er geen secundaire EU-wetgeving bestaat, maar wel een aanbeveling rond online gokken. De aanbeveling wordt echter gezien als een aanzet van de Europese commissie om de gokmarkt volledig te liberaliseren zonder rekening te houden met de regels die gelden in de Lidstaten (bvb. geen lokaal strafregister, uitsluiting kwetsbare spelers, ...). Omdat de Belgische markt hierdoor dreigt nog meer overspoeld te worden door buitenlandse kansspeloperators die een marktlogica hanteren en niet een kanalisatiebeleid uitvoeren, heeft de Belgische regering beslist om een procedure op te starten tegen de niet-bindende aanbeveling van de Europese Commissie.

Daarnaast bestaat er een zeer uitgebreide rechtspraak van het Europese Hof van Justitie die bovendien vrij stabiel is: de EU staat een beperking van de markt (door een monopolie en/of stelsel van vergunningen) toe indien dit beleid gevoerd wordt om redenen van openbare orde, openbare veiligheid, volksgezondheid en bescherming van de consument. Deze beperkingen moeten bovendien niet discriminerend en evenredig en coherent zijn met het nagestreefde doel. M.a.w. een stelsel van vergunningen om het aanbod op de markt te beperken, moet er effectief ook toe leiden dat het kansspelaanbod wordt beperkt.

4 Hulpaanbod

4.1 Wat is er aan hulpaanbod beschikbaar?

Zie [website Kansspelcommissie](#) voor opsomming van organisaties waar men terecht kan met gokproblemen. Ook op de [website van de Nationale Loterij](#) vindt men een opsomming van diverse organisaties bij wie mensen terecht kunnen voor hulpvragen.

VAD/CAD maken melding van 1 zelfhulpgroep (Limburg) en 3 CGG met een specifiek aanbod naar gokkers toe. Er zijn ook enkele ambulante dagcentra en psychiatrische ziekenhuizen en PAAZ'en waar gokkers terecht kunnen. Daarnaast zijn nog enkele hulplijnen (SOS Spelen en De Druglijn) en is er een online hulpaanbod (www.gokhulp.be).

Desalniettemin is het aanbod van specifieke hulpverleningsmogelijkheden voor Vlaanderen beperkt en ervaren vele probleemgokkers drempels om de stap te zetten wat de grote treatment gap verklaart.

Op het niveau van de Franse Gemeenschapscommissie kunnen de geestelijke gezondheidszorg en de gespecialiseerde verslaafdenzorg beantwoorden aan de zorgvraag met betrekking tot gokverslaving. Overigens, Infor-Drogues heeft een online zelftest voor gokverslaving gelanceerd op de website www.stopouencore.be.

4.2 Hoe wordt dit hulpaanbod geëvalueerd? In welke mate wordt er gebruik van gemaakt?

Enerzijds is er **te weinig hulpverlening** specifiek voor gokkers (VAD, CAD). In Vlaanderen zijn er slechts 3 CGG met een specifiek aanbod. Er zijn weinig residentiële voorzieningen die een specifiek behandelprogramma hebben naar gokkers toe. Bovendien zijn binnen residentiële diensten gokkers zelden welkom (gokken te veel geassocieerd met antisociale persoonlijkheid, onbekendheid met de ernst en met de behandelmogelijkheden van deze problematiek). Ook wordt er geen terugbetaling voorzien via het RIZIV voor bijvoorbeeld een residentiële behandeling binnen de Therapeutische Gemeenschappen. Tot slot blijkt er in Vlaanderen slechts 1 zelfhulpgroep te bestaan (Limburg) maar deze trekt weinig volk aan. Er is dus een tekort aan ambulante en residentiële deskundige hulp (VAD).

Anderzijds wordt er van het bestaande hulpaanbod **onvoldoende gebruik** gemaakt. Gokkers blijken in België slechts moeizaam de weg naar de hulpverlening te vinden. Uit de factsheet Gokken (VAD, 2016) blijkt dat slechts 14% van de probleemgokkers en 2% van de risicogokkers al eens hulp gezocht heeft voor gokproblemen. VAD spreekt van een "treatment gap", er zijn zeer veel drempels voor problematische gokkers om tot bij de hulpverlening te komen. Bijvoorbeeld schaamte en stigma kan hierin een rol spelen²³. Online zelfhulpprogramma's zijn daarom zeer nuttig en succesvol. Verder is het een verslavingsvorm dat men lang verborgen kan houden (in vergelijking met alcohol), zodat externe motivatie (langer) uitblijft. Ook zien personen met een gokstoornis het blijven gokken als een oplossing voor de gemaakte schulden. Hierdoor denkt men het alleen te kunnen oplossen en wacht men langer om de stap

²³ "likely because of shame and stigma about their condition or because being unaware, reluctant or unavailable to start a face-to-face treatment" (Evans & Delfabbro, 2005; Rockloff & Schofield, 2004)

naar hulp te zetten. Tot slot is het onder de ruimere bevolking te weinig gekend dat gokken tot problemen kan leiden en dat hulp mogelijk is²⁴.

Tot slot wordt er opgemerkt dat er binnen de eerstelijnsdiensten - maar ook in gespecialiseerde verslavingszorg - **te weinig gescreend wordt naar gokgedrag**. Hier is een belangrijke rol weggelegd voor de 1ste lijnszorg, CAW's, OCMW's (m.b.t. budgetbeheer), ... Het CAD stelt dat 21% van de problematisch gokkers suïcidegedachten heeft en 13% van de problematische gokkers effectief een poging onderneemt. Bij opname na een suïcidepoging wordt zelden of nooit gescreend op een onderliggende gokproblematiek. Bijgevolg blijft deze vaak verborgen. Een beter screeningproces zou dit aan het licht kunnen brengen²⁵.

4.3 Wat zijn de noden binnen het hulpaanbod?

Volgende noden werden gesignaleerd:

- Nood aan meer deskundigheidsbevordering bij hulpverleners (VAD zet hier reeds op in).
- De erkenning van gokstoornissen als een 'gedragsverslaving' en het duidelijk stellen van de comorbiditeit met middelengerelateerde stoornissen kan een grote impact hebben op de preventie en behandeling van de problematiek. Behandelingscentra voor middelengerelateerde stoornissen moeten gestimuleerd worden om ook te screenen voor gokproblemen, evenals bij bepaalde psychiatrische aandoeningen (zie ook volgende punt).
- Ontwikkeling van screeningsinstrumenten voor gokgedrag voor 1ste lijnsdiensten en OCMW's, CAW's.
- Meer exploitatie van het huidige aanbod nodig (cfr. drempelvrees,...) bijvoorbeeld door anti-stigmacampanes. Verhalen van ex-gokkers/herstelde gokkers en de eventuele bijdrage van zorgcentra in hun herstelproces kunnen anti-stigmatiserend werken en de drempel naar hulp verkleinen.
- Op de website www.gokhulp.be wordt een zelftest aangeboden waarmee de speler zichzelf kan screenen op een verhoogd risico, met bijhorend advies op maat. (Continue) promotie van deze website wordt als een belangrijke noodzaak gezien door actoren zoals het CAD. Zij pleiten eveneens voor de zichtbare aanwezigheid van een banner, met verwijzing naar www.gokhulp.be, op de goksites.
- VAD en CAD geven aan dat het kunnen aanbieden van gratis en anonieme online begeleiding wenselijk is, bijvoorbeeld door middel van een online behandelprogramma. Om dit te kunnen aanbieden is echter een structurele financiering nodig.
- Een RIZIV-overeenkomst om hulp bij gokken als primair probleem te vergoeden (vb Therapeutische Gemeenschappen)

²⁴ Ervaringen CAD

²⁵ Nota CAD, Ronny Willemen 2015

5 Preventieve maatregelen

Er zijn verschillende manieren om de risico's op het ontwikkelen van kansspelproblemen te beperken. Verschillende maatregelen en interventies worden gebruikt met het oog op *responsible gaming en harm reduction*. We onderscheiden volgende categorieën²⁶:

1. Aanbodregulering: het verlagen van de algemene beschikbaarheid van gokspelen, het beperken van de toegang tot kansspelen en het bannen of substantieel verlagen van hoog risicovolle gokspelen.
2. Bewustwording van kansspelproblematiek, educatieve initiatieven, het verschaffen van informatie opdat spelers een geïnformeerde keuze tot gokken kunnen maken
3. Het bieden van zelfcontrole tools als *pre-commitment*, feedback-mechanismes en zelfuitsluiting
4. Screening, *behavioral tracking*, gedragsanalyse en het ontwikkelen van risico-indicatoren
5. Speltechnische aanpassingen

In dit hoofdstuk bespreken we 1) de huidige maatregelen in België, 2) leggen we de zwakke punten van de maatregel bloot en 3) kijken we in welke mate deze maatregel effectief is op basis van onderzoek (voornamelijk op basis van de literatuurstudie van de Bruin, 2015).

5.1 Aanbodregulering : beperking blootstelling aan kansspelen

5.1.1 Systeem van vergunningen

Huidige maatregelen

Wetgeving gericht op kanalisatie en beperking van het aanbod aan kansspelen. De wetgeving bepaalt via vergunningen het maximum toegelaten casino's, speelautomatenhallen en wedkantoren²⁷:

- 9 casino's
- 180 speelautomatenhallen²⁸
- 34 licenties voor operatoren voor weddenschappen (> Nationale Loterij)
- 1000 wedkantoren + mobiele licenties
- +/- 8000 automaten in drankgelegenheden (Bingo)

Zwakke punten

- De federale regering heeft in zijn regeerakkoord²⁹ de komst van twee nieuwe casino's voorzien, één in Antwerpen en een in Wallonië, en een bijkomende regeling die internationale cruiseschepen uitgerust met een casino en/of kansspelen toelaat in Belgische territoriale wateren kansspelen of weddenschappen te exploiteren. We weten uit het jaarrapport van de Kansspelcommissie dat de totale omzet van de Vlaamse casino's tussen 2008 en 2012 gestegen is van 40 miljoen euro naar 47 miljoen

²⁶ De Bruin, 2015

²⁷ zie ook overzicht in dossier Gokken, VAD 2015, p 10-15

²⁸ Opgelet: de Kansspelcommissie besliste in haar zitting van 1 juli 2015 het aantal automatenhallen te verminderen tot 174 tegen eind 2015, tot 165 in de loop van het jaar 2016 en tot 150 in de loop van het jaar 2017 en dit om de economische leefbaarheid van deze kansspelinrichtingen te vrijwaren.

²⁹ Regeerakkoord van 9 oktober 2014, p 126

euro. De Kansspelcommissie waarschuwde in 2014 nog voor een overaanbod aan casino's en gokgelegenheden.

- De KB's voor de kanalisatie van het online aanbod en voor de bescherming van de spelers zijn na de wijziging van de kansspelwet (2010) nog steeds niet in voege, terwijl de operatoren wel reeds actief zijn op de markt. Het marktaandeel van de Nationale Loterij komt onder druk te staan, de marketinguitgaven van private operatoren exploderen. Private operatoren voeren een agressief concurrentiebeleid. De totale **kansspelmarkt is exponentieel gegroeid**, waardoor het aandeel van de Nationale Loterij (ondanks gelijk gebleven omzet) sterk gedaald is. Kansspelen zoals bvb. Sports betting is exponentieel gegroeid³⁰.
- Er zijn geen cijfers over de grootte van de globale markt en zijn evolutie. Bijkomend onderzoek is hier noodzakelijk.

Maatregel effectief?

Exposure-hypothese (meer blootstelling aan kansspelen leidt tot hogere deelname en meer problematisch speelgedrag) wordt in studies zowel bevestigd als ontkracht (de Bruin, 2015). Binnen de groep van experts die gehoord werden in het kader van deze nota was hier veel discussie rond. Bijkomend onderzoek is daarom nodig opdat het beleid gebaseerd wordt op het voorzorgsprincipe.

5.1.2 Leeftijdsvoorwaarden

Huidige maatregelen

Om jongeren te beschermen, is de toegang tot reële en virtuele casino's en speelautomatenhallen verboden voor personen onder de **21 jaar**. Bij zowel de reële als de virtuele weddenshappskantoren ligt de minimumleeftijd op **18 jaar**. De kansspelen die op het internet worden aangeboden, zijn dus onderworpen aan dezelfde reglementering als degene die van kracht is voor de kansspelen die in de fysieke wereld worden aangeboden.

De wetgever heeft als doel om de leeftijd van de spelers na te gaan door middel van een registratie- en identificatiesysteem en om in voorkomend geval spelers uit te sluiten.

Zwakke punten

- Leeftijdsbegrenzing kan/kon (?) bij online kansspelen gemakkelijk omzeild worden door de aanmaak van een vals profiel. Kansspelcommissie is op de hoogte van het probleem en heeft aanpassingen doorgevoerd waardoor rijksregisternummer momenteel wel gekoppeld wordt aan een naam. Een grote opkuisoperatie is lopende.
- Daar waar voor casino's en speelautomatenhallen de minimum leeftijd 21 jaar is, geldt voor weddenschappen de minimum leeftijd van 18 jaar. Sommige online aanbieders hebben éénzelfde portaalsite voor alle categorieën waar 18-jarigen die wedden dus ook in contact komen met casinospelen (21j). Private operatoren voeren bewust beleid om spelers van weddenschappen naar casinospelen te lokken.
- Trend: sportweddenschappen zijn de laatste jaren zeer populair geworden bij jongeren. Omdat onderzoek uitgewezen heeft dat er een verband bestaat tussen de

³⁰ Presentatie Nationale Loterij op 06/07/2016, gebaseerd op cijfers van het mediabureau van de Nationale Loterij

startleeftijd en het ontwikkelen van een gokproblematiek, vragen hulpverleningsorganisaties om de leeftijdsgrens voor de deelname aan weddenschappen aan te passen³¹.

- Bij private operatoren worden er kansspelen aangeboden die qua kleuren en thema's zich specifiek op minderjarigen lijken te richten.
- Er is geen controle op *social gambling games* en de link met kansspelen is snel gemaakt. Via deze games komen jongeren veel sneller in contact met kansspelen. Ook de 'trials' op de legale goksites kunnen zonder inlog (leeftijdscheck) gespeeld worden³².
- CAD vangt steeds meer signalen op dat jongeren rondhangen in weddenschap kantoren gezien er geen automatische e-ID controle is. Ook de weddenschap automaten in de krantenwinkels geven steeds meer problemen, stellen zij: er wordt veel op gespeeld en kinderen (-18jaar, al dan niet samen met ouders) komen daar ook binnen (in tegenstelling tot weddenschap kantoren). Kinderen worden zo steeds meer geconfronteerd met (het meer risicovolle) gokken en de gevolgen hiervan³³.

Maatregel effectief ?

Onderzoek uit de VS en Nederland laat zien dat jongeren deze regel gemakkelijk weten te omzeilen (valse account, spelen met account van meerderjarigen, spelen op niet-vergunde websites). In België zal verder onderzoek moeten uitwijzen in welke mate de leeftijdsgrenzen effectief zijn (in welke mate nemen -18 jarigen / -21 jarigen deel aan kansspelen, welke kansspelen zijn dit, hoe omzeilen zij de leeftijdsgrenzen?).

Voorstel van de experts:

VAD en CAD pleiten voor het optrekken van de minimale leeftijd optrekken tot 21 jaar voor alle (risicovolle) spelen (en dus ook voor weddenschappen).

Ook de grens tussen gamen en kansspelen vervaagt, hierdoor komen jongeren zeer vroeg in contact met deze spelen waardoor ze meer vatbaar worden voor problematisch gedrag later. Er moet bekeken worden hoe we ook dit fenomeen van gamen kunnen beheersen of gereguleerd aanbieden. VAD en CAD pleiten voor een wetgevend kader rond 'social gambling apps' en andere - al dan niet gratis - kansspelen (lookalikes). Hierbij dienen best de 'trials' op de legale kansspelsites ook verplaatst te worden zodat ze pas na login (ID- en leeftijdscheck) gespeeld kunnen worden en dus de EPIS-controle ook hierop van toepassing is.

De Nationale Loterij pleit voor een strikte scheiding van websites waarop casinospelen en weddenschappen worden aangeboden conform de situatie in de fysieke (landbased) wereld.

5.1.3 Reclame en voordeelacties

Huidige maatregelen:

Weinig beperkingen met betrekking tot reclame voor kansspelen: verbod voor niet vergunde kansspelen (artikel 4§2), bepalingen voor reclameboodschappen in winkelruimte van wedkantoren. De wet bepaalt wel een verbod (voor de klassen II, III en IV) op het gratis of aan sterk verminderde prijzen aanbieden van verplaatsingen, maaltijden, dranken of geschenken,

³¹ VAD / CAD

³² Nota CAD, Ronny Willemen, 2016

³³ Nota CAD, Ronny Willemen, 2016

behalve voor casino's met een maximum van 400 euro per twee maanden en per speler (artikel 60).

De Nationale Loterij stelt dat met betrekking tot **speelbonussen en "voordeelacties"** worden de operatoren eveneens geen beperkingen worden opgelegd, noch op vlak van bedragen, noch op vlak van voorwaarden en transparantie.

De Kansspelcommissie geeft hier aan dat publiciteit rond kansspelen wel onder de algemene regels met betrekking tot reclame en de bescherming van de consument valt (bevoegdheid FOD Economie en de Jury voor Ethische Praktijken in de Reclame (JEP)). De Nationale Loterij heeft zo haar eigen Code voor ethische en verantwoorde reclame goedgekeurd door de Raad van Bestuur van de Raad voor de Reclame met toezicht op een correcte toepassing door de Jury voor Ethische Praktijken in de Reclame (JEP). De Kansspelcommissie maakte een ontwerp van "*Convenant voor ethische en verantwoorde reclame voor en marketing van kansspelen*" dat werd voorgelegd aan de betrokken partijen (kansspelsector, hulpverlening, Gezinsbond, Test Aankoop, Pro League, media) voor opmerkingen. Momenteel is men nog niet tot een akkoord gekomen³⁴.

Zwakke punten:

- De wetgever heeft de bevoegdheid toegekend aan de Koning om de nadere regels betreffende reclame vast te leggen waaraan de aanbieders van online casinospelen of weddenschappen (houders van een aanvullende vergunning A+, B+ of F1+) zich dienen te houden. Een ontwerp van KB wordt momenteel voorbereid.
- Door gebrek aan regelgevend kader bieden sommige websites van private operatoren extreme en misleidende bonussen aan.
- De praktijk bestaat illegale dat websites ongepast gebruik maken van het logo van de Kansspelcommissie.
- De Nationale Loterij getuigt dat private operatoren zeer agressieve marketingtechnieken hanteren.

Maatregel effectief?

In het dossier Gokken van VAD wordt een overzicht gegeven van een aantal studies die onderzoek deden naar het effect van reclame op gokgedrag. Zij wijzen op het feit dat het meten van de impact van reclame op gedrag geen evidentie is en dat er nog niet veel sluitend onderzoek naar dit thema gebeurd is. VAD verwijst naar een onderzoek van Parke, Harris, Parke, Rigbye & Blaszczynski (2015) die een eerste overzicht geven van dit onderzoeksthema.

Kort samengevat weerhouden zij volgende conclusie uit het onderzoek: "*De impact van reclame is des te belangrijker bij kwetsbare groepen, zoals adolescenten en problematische gokkers. Huidig onderzoek wijst op een link tussen de blootstelling aan reclame en de intentie tot en participatie aan gokken bij adolescenten. De positieve reclame zorgt voor het risico dat adolescenten het verkeerde cognitief schema hebben dat gokken garant staat voor geld en plezier. Onderzoek moet nog verder verduidelijken of dit ook zou leiden tot meer gokproblemen of dat het vooral jongeren die al gokken verder bekrachtigt in hun gedrag. Degelijk onderzoek naar de impact van reclame op problematische gokkers is schaars. Probleemgokkers zijn meer*

³⁴ Zie artikel Het Nieuwsblad (14/11/2015) - Geen gokreclame vóór 20 uur

sensitief en bewust van reclame en komen vaker op plaatsen waar er gokreclame is, wat onderzoek naar het effect complexer maakt (Parke, Harris, Parke, Rigbye & Blaszczyński, 2015)” (in: VAD, 2015).

Voorstel van de experten:

Voor het online aanbod voor weddenschappen en casinospelen pleit de Nationale Loterij voor een verbod op speelbonussen en een verbod op publiciteit voor casinospelen.

VAD pleit voor een wetgevend initiatief waarbij gefocust wordt op wat wettelijk is toegelaten (met als doel beperking van reclamevolume, verbod op reclame voor risicovolle spelen, verbod op bonussen, promo's, ..).

5.2 Maatschappelijk bewustzijn versterken, informatie verschaffen

Huidige maatregelen:

Kansspelcommissie:

- Preventiecampagne (2010) voor jongeren van 14 tot 18 jaar met realisatie van een film (Bluf!), een pedagogisch dossier en een educatief gezelschapspel.
- informatiebrochures
- een Facebook-pagina van de cel "Bescherming van de spelers" van de KSC, "Bescherming van de spelers - Protection des joueurs" genaamd (operationeel sinds februari 2011)
- in maart 2013 heeft de KSC, Le Pélican en CAD Limburg de gratis en anonieme website "gokhulp.be / aide-aux-joueurs.be" gelanceerd³⁵ met zelftest en online zelfhulpprogramma.
- een gratis noodhulplijn "SOS jeux"
- De Kansspelcommissie is momenteel bezig met een waarschuwingslogan te ontwerpen, deze slogan zal dienen voor elk aanbod.

Nationale loterij (zie ook bijlage 2):

Sensibilisering van de spelers:

- Informatiemateriaal samen met een preventiecampagne (flyers, sticker, affiches,) rond gokverslaving werd ontwikkeld
- Informatie en sensibilisering alsook een zelftest inzake het spelersgedrag is makkelijk toegankelijk op al onze sites. Ook de gegevens van de hulpcentra zijn er te vinden.

Sensibilisering van de verkooppunten:

- Alle verkooppunten worden verplicht om op regelmatige basis en voor ze hun activiteiten starten een opleiding te volgen omtrent het verantwoord spel concept.
- Regelmatige controles via *mystery shopping* vinden plaats. Deze controles kunnen een niet onbelangrijke financiële impact hebben indien de voorschriften inzake verantwoord spel niet worden nageleefd.

³⁵ <http://www.gokhulp.be/>

Ontwikkeling van een spel:

- Er wordt een wetenschappelijk gefundeerde matrix gebruikt om de risico's en gevaren van een spel in te schatten, waarbij objectieve criteria worden gebruikt zoals: het ritme van het spel, de frequentie, de tijdsdruk, de illusie van controle en impact door een speler, hoogte van de inzetten, factoren die aanzetten tot spelen, de idee van bijna-winst, de aantrekkelijkheid van de winst, het herverdelingsniveau, de omkadering en omgeving,
- Consultatie van externe experts : het bestaan van een comité Verantwoord Spel

Het instellen van speellimieten op onze speelplatformen (internet):

- De Nationale Loterij is de enige operator die werkt met zeer strenge speellimieten. Deze limieten zijn van toepassing op de spelen aanwezig op onze speelplatformen: trekkingspelen, de instantsspelen, en de weddenschappen.

Publiciteit en marketing:

- Er bestaat, voor alle loterijspelen van de Nationale Loterij, een Code voor ethische en verantwoorde reclame die gevalideerd werd door de JEP (Jury voor ethische praktijken).
- Voor de weddenschappen : European Lotteries heeft een charter van de sport en een gedragscode ontwikkeld (<https://www.european-lotteries.org/el-code-conduct>) die verplicht na te leven zijn door loterijen met een gecertificeerd verantwoord spel label.

Stakeholders engagement:

- Overleg met de stakeholders vindt op regelmatige basis plaats.

Certificatie Verantwoord Spel *European Lotteries*:

- De standaarden van *European Lotteries* vormen het fundament van een verantwoord spelbeleid die via externe audit op regelmatige basis worden gecontroleerd.
- De Nationale Loterij verkreeg in 2010 voor het eerste een certificatie Verantwoord Spel, een hernieuwing in 2013 en is nu in voorbereiding voor een nieuwe certificatie in 2016.

VAD / CAD:

- Preventieactiviteiten binnen scholen, bijvoorbeeld het preventiespel YOU BET! (samenwerking VAD en CAD Limburg). 'You bet!' verschaft op een interactieve manier correcte informatie over kansspelen en kan jongeren bewuster maken van eventuele risico's bij gokken.
- Het is een methodiek om in scholen productinformatie te geven en jongeren meer bewuster te maken van eventuele nadelen bij gokken.
- Sticker-actie: CAD Limburg werkte samen met Limburgse aanbieder van kansspelen om stickers op Bingo-toestellen te kleven met gegevens CAD-Limburg.
- CAD Limburg werkte met enkele gemeentebesturen een lokaal gokbeleid uit.
- VAD maakte een info-brochure voor eerstelijns-medewerkers
- VAD updatete recentelijk het Dossier Gokken, gericht op intermediairs.
- VAD zet in op sensibilisering en biedt deskundigheidsbevordering van zowel hulpverleners als preventiewerkers via het vormingsaanbod: door het integreren van het thema 'gokken' in Basisvormingen voor hulpverleners en preventiewerkers en door het organiseren van specifieke vormingen voor deze doelgroepen (inleidende en verdiepende vormingen over gokken).

- VAD presenteert via de Factsheet Gokken de belangrijkste cijfergegevens van het voorbije decennium over de omvang van gokken in Vlaanderen en België.
- VAD ontwikkelde een Zelfhulpboekje om spelers te begeleiden in het stoppen met gokken of het onder controle houden van het gokgedrag.
- VAD ontwikkelde een 'Drugs ABC'-infociche Gokken met in een notendop de belangrijkste aspecten over gokken.
- VAD biedt via de Druglijn, de service naar het algemene publiek, informatie, een eerste advies en zelf- en kennistest aan over het thema gokken.
- Opmerking: slechts enkele CGG hebben 'gokken' opgenomen in hun preventie-pakket naar scholen toe

Zwakke punten :

Tijdens het horen van de experts hebben het VAD en CAD aangegeven dat er nog veel te weinig info/waarschuwing gegeven wordt over de risico's verbonden aan kansspelen (naar spelers/potentiële spelers toe). Dit is vooral belangrijk gezien de steeds toenemende (agressievere) en soms misleidende reclame (zie ook boven), waarbij er gesproken wordt van 'winst' en 'vaardigheid' in plaats van 'verlies' en 'toeval'. Dit is vooral belangrijk naar risicogroepen en gokkers.

Bovendien maakt het gebrek aan accurate cijfers en informatie over het aanbod aan kansspelen het moeilijk om een kansspelbeleid te voeren.

Maatregel effectief ?

Folders, waarschuwingsstickers en ander voorlichtingsmateriaal naar grote publiek blijken weinig effect te hebben op het speelgedrag (Ariyabuddhiphongs, 2013 in: de Bruin, 2015).

Echter, educatieve initiatieven voor jongeren tonen een grotere effectiviteit. Een overzichtsstudie (Williams e.a., 2012, in: de Bruin, 2015) toont matige tot hoge effecten van preventieve interventies bij schoolgaande kinderen.

5.3 Zelfcontrole tools

5.3.1 Toegangsverbod: Excluded Persons Information System - EPIS

Huidige maatregelen :

Het EPIS-systeem bestaat sinds 2003 in België. Deze databank bevat de lijst van de personen aan wie de toegang tot kansspelinrichtingen van klasse I en II wordt ontzegd.

De EPIS-lijst met uitsluitingen is dus van toepassing op alle houders van een vergunning A en B, maar ook op alle operatoren van online kansspelen. Dit betekent dat de lijst van de personen met een toegangsverbod van toepassing is op online gokwebsites, maar ook op reële wedkantoren die houder zijn van een vergunning F1.

De uitsluiting van een speler kan op verschillende manieren gebeuren:

- vrijwillig wanneer de speler dit zelf vraagt
- automatisch voor personen die bepaalde beroepen uitoefenen, zoals magistraten of notarissen
- op basis van een gerechtelijke beslissing
- sinds de wet van 10 januari 2010 kan ze worden gevraagd door een derde. In de meeste gevallen gaat hij om familieleden van de speler.

In 2015 telde de Kansspelcommissie:

- 24.322 vrijwillige uitsluitingsdossiers
- 45.436 automatisch uitgesloten personen door hun beroep
- 116.476 uitsluitingen na een gerechtelijke beslissing
- 122.601 uitsluitingen van personen die het voorwerp uitmaken van een collectieve schuldenregeling
- 220 uitsluitingen op vraag van familie of naasten
- **Totaal in 2015:** 309.055 uitsluitingsdossiers

Opgelet: deze cijfers geven het aantal uitsluitingsdossiers weer. Het is mogelijk dat de uitsluiting van één persoon in verschillende categorieën valt. Bv. kan een politieman zich ook vrijwillig laten uitsluiten, waardoor hij zowel in de categorie “uitsluitingen wegens aard van beroep” als “vrijwillige uitsluitingen” valt, wat neerkomt op 2 dossiers voor 1 uitsluiting. Op 31 december 2015 waren er **263.620 personen uitgesloten**.

Naast de EPIS-controle wordt elke speler op internet geïdentificeerd dankzij de toekenning van een **unieke spelerscode**. Die identificatie voorkomt dat de speler zich op verschillende websites tegelijk aanmeldt. Wanneer het gemiddelde uurverlies is overschreden, wordt bovendien een pauze opgelegd aan de speler. Een dergelijke controle is enkel mogelijk dankzij de toekenning van deze unieke identificatiecode.

Zwakke punten :

- Het EPIS-systeem is niet van toepassing op Bingo-toestellen en weddenschappen terwijl dit ook kansspelen met een hoger risicoprofiel zijn (VAD, CAD).
- Het EPIS-systeem is eveneens niet van toepassing op 3.3 toestellen (artikel 3.3 van de wet van 7 mei 1999). Deze cafétoestellen worden niet als kansspelen beschouwd door de kansspelwetgeving en dus ook niet gecontroleerd op basis van hun risico voor de spelers.
- Het systeem is niet waterdicht. Voor zij die uitgesloten zijn en echt nog willen gokken zijn Frankrijk of Nederland nooit echt ver weg. Ook online is er zo goed als geen controle, personen kunnen gemakkelijk inloggen onder een valse identiteit en gewoon verder gokken.

Maatregel effectief ?

Slechts beperkt onderzoek naar effectiviteit van zelfuitsluiting is beschikbaar. Schaars onderzoek toont positieve uitwerking op spelgedrag maar waarschuwt ook voor zijn beperkingen (niet iedereen wordt hiermee bereikt, kan niet garanderen dat spelers niet tijdelijk elders gaan spelen, tijdelijk effect, ...).³⁶

De werkgroep heeft momenteel geen weet van (lopend) onderzoek naar de effectiviteit van Belgisch EPIS-systeem, zowel voor het luik vrijwillige als onvrijwillige uitsluiting.

Voorstel van de experts:

VAD en CAD pleiten voor een uitbreiding van het EPIS-systeem naar Bingo-toestellen en weddenschapskantoren. VAD vraagt eveneens een efficiënte controle op de registratie in EPIS om zo het systeem meer performant te maken zodat geen enkele uitgesloten speler zich nog kan inschrijven op een gokwebsite.

5.4 Screening, behavioral tracking, gedragsanalyse en het ontwikkelen van risico-indicatoren

Momenteel hebben we geen informatie over in België gebruikte tools met het oog op screening, tracking van spelgedrag, individuele feedbackmechanismen voor online-games, etc.

De effectiviteit van pop-up berichten en feedbackmechanismen op verantwoord speelgedrag wordt in toenemende mate onderzocht. Voorlopig laten de onderzoeken zeer wisselende resultaten zien, soms betekenisvol, soms beperkt of niet-effectief. De effectiviteit blijkt sterk afhankelijk te zijn van de inhoud van de boodschap, het doel waarvoor het wordt gebruikt (kennisverbetering of invloed op speelgedrag) en de plaatsing op het beeldscherm. Onderzoekers stellen voor om pop-up berichten vooral te richten op aanmoedigen van zelfbeoordeling en zelfregulering. Met betrekking tot gepersonaliseerde feedback blijkt het informeren van risicospelers – die zelf aangegeven hebben om feedback te krijgen – een positief effect te hebben op de uitgaven die men doet (de Bruin, 2015, p63).

VAD wijst op een Europese studie waaruit bleek dat een combinatie van inzet-limiet en feedback over verliezen meest effectief zijn als instrument om de online speler te beschermen³⁷.

Voorstel van de experts:

- Het CAD vraagt een wettelijke verplichting van de mogelijkheid om spelerslimieten in te stellen.
- VAD pleit er voor om aan de speler de mogelijkheid geven om een inzet-limiet te bepalen per uur en regelmatig feedback te geven over de tijd en het geld dat besteed werd. Belangrijk hierbij is dat deze inzetlimiet niet gemakkelijk kan gewijzigd worden met een eenvoudige muisklik of chatbericht.

³⁶ De Bruin, 2015

³⁷ http://ec.europa.eu/internal_market/gambling/docs/initiatives/140714-study-on-online-gambling-final-report_en.pdf

5.5 Speltechnische aanpassingen

5.5.1 Maximumbedragen inzet, verlies en winst

Huidige maatregelen:

De wet bepaalt dat voor elk kansspel [...], per speelkans het maximumbedrag van de inzet, het verlies en de winst van de spelers vastgelegd wordt in een KB. Per KB wordt eveneens het maximumbedrag bepaald dat een speler mag verliezen per vastgestelde speelduur (artikel 8). Voor automatische spelen in casino's is dit een gemiddeld uurverlies van € 70.

Zwakke punten:

- De maximale inzet en het maximale gemiddelde uurverlies zijn bepaald in een in basiswet (1999) maar zijn in werkelijkheid via KB's/indexering enorm verhoogd én het uurverlies betreft een labo-opstelling 'gemiddeld voor het spel' (ook met reeks kleine inzetten) terwijl een regelmatige speler bijna automatisch hogere inzetten gaat doen en veel meer per uur zal verliezen (vb. op Bingo geen €12.5 maar gemakkelijk €250 per uur, speelautomatenhallen, weddenschappen en casinospelen ligt dit nog veel hoger).³⁸
- Een ontwerp-KB spreekt van een maximaal verlies van 70 euro per uur voor online spelen, maar KB is nog steeds niet in voege. Momenteel is er online weinig limiet en al helemaal geen controle op limiet (CAD).

Maatregel effectief?

Geen informatie gevonden. Het CAD geeft wel aan dat de meeste hulpvragers (in het buitenland en in België) hulp zoeken omwille van kansspelen met hogere max. inzetten maar kon hiervoor niet verwijzen naar een wetenschappelijke publicatie.

5.5.2 Beperkingen m.b.t. de toegang tot geld

Huidige praktijk³⁹:

- Betalen met kredietkaarten blijft beperkt tot de casino's. In alle andere kansspelinrichtingen en op het internet is betalen met kredietkaarten verboden.
- verbod om spelers **een krediet te verlenen**
- geen **bankautomaten** in kansspelinrichtingen van klassen I, II, III en IV
- gebruik van **jetons** die eigen zijn aan de inrichting

Zwakke punten :

- Experts maken melding van het feit dat het verbod op het gebruik (rechtstreeks en onrechtstreeks) van kredietkaarten voor bepaalde online kansspelen gemakkelijk kan worden omzeild. Op verschillende websites van private operatoren wordt uitgelegd hoe een kredietkaart toch kan worden gebruikt.

³⁸ Nota Ronny Willemen, CAD

³⁹ artikels 58 – 59 in de wet

Maatregel effectief?

Een onderzoek uit 2005 naar de invloeden van speltechnische aanpassingen op speelgedrag onderzocht (onder meer) de effecten van aanpassingen in de mogelijkheden om met bankbiljetten te spelen. De mogelijkheid om al dan niet met bankbiljetten te spelen in kansspelautomaten in hotels en clubs bleek *geen* invloed te hebben op het (risicovol) speelgedrag (Sharpe, Walker, Coughlan, Enersen & Blaszczynski, 2005 in: de Bruin 2015).

5.5.3 Minimum herverdelingspercentages

Huidige maatregelen

De wetgever heeft voor automatische spelen in casino's een gemiddeld minimaal herverdelingspercentage voorzien van 84% (dit is niet van toepassing op de interactieve pokerspelen)⁴⁰.

Zwakke punten

- Deze hoge herverdelingspercentages lijken op het eerste zicht een bescherming van de consument maar door de hieraan verbonden vele winervaringen werkt dit verslaving in de hand (zie ook 2.5.3. Karakteristieken van het spel) (opmerking CAD).
- Voor de online automatische spelen zijn er momenteel (december 2015) nog geen KB's die het herverdelingspercentage vastleggen.

Voorstel van de experts:

- Beter laag maximum- dan wel hoog minimum herverdelingspercentage als bescherming tegen verslaving. VAD pleit voor minder hoge herverdelingspercentages (herverdelingspercentages zijn hoger bij online spelen dan bij landbased spelen).
- Zoals kansspelen een 'economie van bijzondere aard' beschouwd wordt in de wet zou de speler ook als 'consument van bijzondere aard' in de toekomstige wetgeving behandeld kunnen worden.

5.5.4 Andere speltechnische aanpassingen?

Huidige maatregelen

Er zijn weinig andere speltechnische bepalingen die vastgelegd werden in de Belgische wetgeving.

Zo zijn er bijvoorbeeld geen beperkingen voor wat betreft **pay-out ratio's**. Men stelt vast dat bepaalde private operatoren extreem hoge pay-outs garanderen, wat voor de spelers een hoger risico op verslaving inhoudt. De hoge pay-outs zijn bedoeld om spelers bvb. via weddenschappen naar de website te lokken en vervolgens publiciteit te maken voor andere producten zoals casinospelen. Een taxatie kan druk zetten op de pay-out ratio waardoor de

⁴⁰ "Het herverdelingspercentage geeft aan hoeveel de speelautomaat terugbetaalt. Bijvoorbeeld als het herverdelingspercentage 84% bedraagt, is de gokmachine zo afgesteld dat bij een inzet van € 100 de machine € 84 teruggeeft. Theoretisch verliest de speler € 16 bij elke inzet van € 100. De berekening van dit herverdelingspercentage gebeurt voor elk toestel na duizenden keren gespeeld te hebben in een labo-opstelling. In werkelijkheid kan de speler veel meer geld verliezen dan het bedrag bepaald door het herverdelingspercentage. Dit herverdelingspercentage toont aan dat de uitbater steeds verzekerd is van winst". (VAD, Dossier Gokken, p. 7)

kansspelen minder aantrekkelijk worden. In vergelijking met andere landen (bvb. Frankrijk) is de taxatie in België voor kansspelen zeer laag⁴¹.

Momenteel gelden **geen verplichte default moderatoren** voor private operatoren om problematisch gokgedrag tegen te gaan. Spelers kunnen zelf limieten instellen voor het bedrag dat ze willen opladen op hun online speelrekening of het bedrag dat per 24u mag ingezet worden⁴².

Maatregel effectief?

Een Australisch onderzoek uit 2005 naar de invloeden van speltechnische aanpassingen op speelgedrag (Sharpe, Walker, Coughlan, Enersen & Blaszczynski, 2005 in: de Bruin 2015) onderzocht de effecten van aanpassingen in de hoogte van inzet waarmee gespeeld werd, de duur van het rollen van symbolen en de mogelijkheid om met bankbiljetten te spelen. Enkel het **beperken van de hoogte van de inzet** bleek een invloed te hebben op het (risicovol) speelgedrag.

Een Europese studie wees uit dat een combinatie van het kunnen instellen van een **inzetlimiet** samen met **feedback over verliezen** het meest effectief is als instrument om de online speler te beschermen. (C. Codagnone, F. Bogliacino, A. Ivchenko, G. Veltri, G. Gaskell, 2014, in: Nota CAD 2015).

Experimenteel laboratoriumonderzoek liet zien dat het laten **verlopen van de jackpot** een positief effect kan hebben op de uitgaven die spelers doen (Rockloff et al, 2015, in: de Bruin 2015).

Voorstel van de experten:

- VAD pleit voor het vastleggen van een risicoprofiel van elk kansspel en daaraan gekoppelde wettelijk specifieke beschermende maatregelen volgens het risicoprofiel, zoals o.a. speltechnische kenmerken naast leeftijdsgrenzen enz.
- De Nationale Loterij pleit voor het bij wet vastleggen van default moderatoren.
- VAD vraagt een wetgevend initiatief om lagere maximale inzetten vast te leggen.
- VAD vraagt om via een wetgevend initiatief het voorzien van “cooling-off periodes” te verplichten. Zo wordt de speler even weggerukt uit de flow van het gokken.

5.6 Wat is de impact van maatregelen inzake aanbod versus maatregelen inzake preventie en hulpverlening

De werkgroep heeft op deze vraag nog geen antwoord kunnen formuleren.

⁴¹ PV werkgroepvergadering van 6 juli 2016

⁴² PV werkgroepvergadering van 6 juli 2016

6 Conclusie

Uit de vergaderingen met de werkgroep en na consultatie van experts werd het duidelijk dat er **weinig (recente) gegevens betreffende de prevalentie van gokverslaving** beschikbaar zijn. Belgische studies dateren uit 2006 en 2004. Vergelijken over de landen heen is niet altijd mogelijk. Het groeiend aanbod van online kansspelen zorgt er eveneens voor dat de context waarin voorgaande studies gevoerd zijn sterk veranderd is. Voor online kansspelen is er nog onvoldoende kennis beschikbaar over de impact hiervan op problematisch gokken, zeker binnen België.

Het VAD wijst er echter op dat het groeiend online aanbod eveneens een kans is om accuratere gegevens te verzamelen. Data van online kansspeloperatoren gekoppeld aan gegevens uit EPIS kunnen een beter inzicht geven in het profiel van de speler (speelduur, speelpatroon, uitgavepatroon, ...) en in wat hem triggert om verder te spelen (VAD, Dossier Gokken 2015).

Voor wat betreft het **hulpaanbod** blijken er zowel een beperkte expertise aanwezig te zijn (residentieel of ambulantly) als een drempel voor personen met een gokverslaving om effectief de stap naar hulpverlening te zetten. De noden die geformuleerd werden betreffen zowel maatregelen ter verlaging van de drempel naar hulpverlening voor personen met een gokverslaving als een verhoging van de deskundigheid bij hulpverleners. Ook dient er meer aandacht te zijn voor gokverslavingen bij de eerste lijn.

Met betrekking tot het **huidige Belgische beleid** kwam voornamelijk het gebrekkig reglementair kader aan bod. Ook de slagkracht van de regulator werd besproken.

Het kansspelbeleid moet nog beter afgestemd worden op de verschillende types spelen en de daaraan gekoppelde risico's van gokverslaving.

De aanwezige experts in de werkgroep vragen een strikter Belgisch beleid en een beleid waarbij de bescherming van de speler tegen verslaving sterker tot uiting komt (in verhouding tot het belang van de rendabiliteit van de sector⁴³). Hierbij moet het beleid niet enkele aandacht hebben voor het overmatig gokken maar moet er ook worden gedacht aan maatregelen om het aanbod aan kansspelen in te perken.

Internetgokken is één van de sterkst groeiende Europese industrieën. Er is echter **geen eenduidige Europese regelgeving**. Er werd recent een aanbeveling rond online gokken geformuleerd door de Europese Commissie die aanzien wordt als een aanzet van Europa om het vrije marktprincipe voor wat betreft online gokken te laten gelden, maar deze werd gecontesteerd door de Belgische regering.

Voor wat betreft de **preventie- en beschermende maatregelen** toegepast in de Belgische context: er kon een overzicht gegeven worden van de maatregelen vastgelegd in de wetgeving, uitgevoerd door de Kansspelcommissie, door de Nationale Loterij en door VAD als partnerorganisatie van de Vlaamse Overheid in het kader van preventiebeleid van alcohol- en

⁴³ Bijkomende opmerking: rendabiliteit van de sector is moeilijk te controleren/op te volgen door gebrek aan gegevens.

andere drugproblemen. Een overzicht van de maatregelen toegepast door de private operatoren actief in België ontbreekt.

Eén van de onderzoeksvragen van de studie van de Bruin (2015) is **de effectiviteit van het preventiebeleid** van kansspelaanbieders als samenhangend pakket van maatregelen. Zijn voornaamste conclusie is dat deze vraag niet zo eenvoudig te beantwoorden is omwille van een aantal redenen. Er blijken weinig operatoren te zijn die een effectief en samenhangend preventiebeleid voeren. Een tweede probleem is dat het ontwerp van zo'n samenhangend pakket van maatregelen op empirisch bewijs zou moeten rusten, maar dit bewijs blijkt slechts in beperkte mate beschikbaar. Onderzoek richt zich vaak op afzonderlijke maatregelen en minder op hun onderlinge samenhang. Ook de studies naar de effectiviteit van afzonderlijke maatregelen leveren niet altijd eenduidige resultaten op.

Er is dus nood aan bijkomend onderzoek naar de aard en omvang van kansspelproblemen in België, de maatschappelijke kost, effectiviteitsonderzoek inzake preventie- en vroeginterventiestrategieën, spelersprofielen, enz.

7 Bronnen

Becker, T. (2011). *Soziale Kosten des Glücksspiels in Deutschland*. Universität Hohenheim, juli 2011. https://gluecksspiel.uni-hohenheim.de/fileadmin/einrichtungen/gluecksspiel/Oekonomie/SozialeKostenDesGlueckspiels_Internet.pdf

CAD (2016). *Een strategie tegen gokverslaving*. Nota van Ronny Willemen aan de werkgroep Gokken.

de Bruin, D.E. (2015). *Kansspelverslaving, risico's en preventie. Literatuuronderzoek naar de risico's van kansspelen en de aard en effectiviteit van preventieve maatregelen*. Utrecht: CVO – Research & Consultancy.

FOD Justitie (2016). De wetgeving op de kansspelen. Voorstelling voor de werkgroep "gokverslaving" van 6 juli 2016.

FOD Volksgezondheid, Proces-verbaal van de werkgroepvergadering van 29 januari 2016

FOD Volksgezondheid, Proces-verbaal van de werkgroepvergadering van 15 april 2016

FOD Volksgezondheid, Proces-verbaal van de werkgroepvergadering van 6 juli 2016

Minet, S., Mejias, S., Druine, C., Somers, W., Hoffmann, E., Servais, L., De Smet, S., Delmarcelle, C., Joris, L., Patesson, R. & Steinberg, P. (2004). *Gokken: ontspanning of verslaving? Enquête gokken en gokverslaving*. Rodin Foundation, Brussel.

Nationale Loterij (2016). Presentatie aan de werkgroep gokken van 15 april 2016.

Nationale Loterij (2016). Presentatie aan de werkgroep gokken van 6 juli 2016.

De Donder, E. (2015). Factsheet Gokken. <http://www.vad.be/alcohol-en-andere-drugs/feiten-en-cijfers/gokken.aspx>

VAD (2016). *Dossier Gokken*. Beschikbaar op www.vad.be.

Website Kansspelcommissie: <http://www.kansspelcommissie.fgov.be/>

8 Bijlagen

Bijlage 1: Overzicht van de leden van de werkgroep en gehoorde experten

Lijst van de leden van de werkgroep

Grieke Forceville/ Bert Plessers	Kabinet Vlaams Minister Jo Vandeurzen
Daisy Vervenne	Kabinet Federaal Minister Koen Geens
Luc De Tavernier	Kabinet Brussels Minister Didier Gosuin
Sophie Temmerman	Kabinet Brussels Minister Guy Vanhengel
Vladimir Mertens	Kabinet Brussels Minister Cécile Jodogne
Tim Van Sant	Kabinet Federaal Minister Johan Van Overtveldt
Ward Willems	Kabinet Federaal Minister Johan Van Overtveldt
Jacques Warnimont	Kabinet Federaal Minister Sophie Wilmès
Alexander Witpas	Vlaams Agentschap zorg en gezondheid
Carolien Vangoidsenhoven	Kabinet Federaal Minister Sophie Wilmès
Isabelle Demaret	Kabinet Waals Minister Maxime Prévot

Lijst experten

Frank Demeyere	Nationale Loterij
Piet Vanbaeveghem	Nationale Loterij
Jessica Failla	FOD Justitie
Mia De Bock	VAD
Ivan Van den Bergh	Kansspelcommissie
Ine Vancauwenberge	Kansspelcommissie
Cedric Van Cauwenberghe	Waterland
François Mertens	Pélican
Ronny Willemen	CAD

Secretariaat

Nele Van Tomme	FOD VVVL, Cel Drugs
Kurt Doms	FOD VVVL, Cel Drugs

Bijlage 2: Overzicht van acties ondernomen ter versterking van het maatschappelijke bewustzijn vanuit de Nationale Loterij

1. SENSIBILISERING/ INFORMATIE NAAR DE SPELERS

- Voorlichtingsmateriaal (stickers, flyers, ...) over gokverslaving werden ontwikkeld voor de verkooppunten zodat zij hun klanten (en hun naasten) met potentiële problemen beter kunnen informeren over de beschikbare hulp.
- Een reclamecampagne ter preventie wordt ook jaarlijks ontwikkeld en verspreid onder alle verkooppunten met het oog op sensibilisering van de spelers.
- Informatie en bewustwording over het gedrag van spelers is gemakkelijk terug te vinden op onze websites.
- Self-assessment tests om in te schatten welk gokgedrag risicovol is werden ontwikkeld en zijn beschikbaar op onze websites. Ook bijkomende informatie (coördinaten van hulpcentra) worden ter beschikking gesteld.

2. SENSIBILISERING / INFORMATIE NAAR DE VERKOOPPUNTEN

- Alle verkooppunten worden verplicht om op regelmatige basis en voor ze hun activiteiten starten een opleiding te volgen omtrent het verantwoord spel concept.
- Regelmatige controles via mystery shopping vinden plaats. Deze controles kunnen een niet onbelangrijke financiële impact hebben indien de voorschriften inzake verantwoord spel niet worden nageleefd.

3. ONTWIKKELING VAN EEN SPEL

3.1. Analysematrix op basis waarvan de risico's van het spel geëvalueerd worden

- Tijdens de ontwikkeling van elk product dient een procedure gevolgd te worden. In deze procedure worden alle stappen van de opbouw van het mechanisme van het product beschreven, met inbegrip van de risico-analyse.
- Experts ontwikkelden een tool die gebruikt wordt om alle ontwikkelde spelen te testen. Deze tool kan omschreven worden als een analysematrix die toelaat om de risico's en de gevoeligheden van het spel op basis van objectieve criteria te evalueren.
- Deze krachtige risicoanalysetool integreert 5 verschillende families van analysecriteria, waarin steeds 2 tot 5 risicofactoren in verwerkt zijn:
 1. Het ritme van het spel: frequentie, tijdsdruk, ...
 2. De illusie van controle en impact door een speler: hoogte van de inzetten, aantal betaalopties, ...
 3. Factoren die aanzetten tot spelen: de idee van bijna-winst, termijn van uitbetaling, ...
 4. De aantrekkelijkheid van de winst: het herverdelingsniveau, ...
 5. De omkadering en omgeving: schermvoorstelling, de aanwezigheid van muziek, ...

3.2. Consultatie van externe experts

- Sinds 2006 bestaat er binnen de Nationale Loterij een comité Verantwoord Spel die belast is met de opdracht om na te gaan of de strategie van de nationale loterij conform is met de Europese standaarden (European Lotteries) voor Verantwoord

Spelen. Dit comité heeft eveneens een adviserende bevoegdheid naar de Raad van Bestuur toe.

- Externe experts zijn wetenschappers of personen met een uitgebreide ervaring in de materie, evenals 1) een expertise in spelgedrag vanuit sociologische, psychologische en medische hoek en 2) een expertise in de bescherming van de consument en de veiligheid op vlak van loterijen en kansspelen.
- Als zelfstandigen werken zij steeds in synergie met drie interne personeelsleden van de Nationale Loterij.
- Het Comité stelt aanbevelingen op die gerespecteerd dienen te worden in het kader van een verantwoord spelbeleid.

4. HET INSTELLEN VAN SPEELIMIETEN OP ONZE SPEELPLATFORMEN (INTERNET)

- De Nationale Loterij is de enige operator die werkt met zeer strenge speellimieten. Deze limieten zijn van toepassing op de spelen aanwezig op onze speelplatformen: trekkingspelen, de instantspelen, en de weddenschappen. Dergelijke beperkingen zijn:
 - **Een weeklimiet op stortingen**
 - Concreet betekent dit dat de spelers een wekelijkse stortingslimiet van 300 € hebben op hun speelrekeningen
 - De spelers die deze limieten willen optrekken moeten dit manueel doen. Men kan dit bedrag optrekken tot maximum 500€ of dit bedrag laten zakken onder de 300€.
 - **Een limiet op maximale dagverlies. Deze limiet is vastgelegd op 100 €.**
 - Concreet betekent dit dat het maximale geleden verlies per dag vastgelegd is op 100 euro.
 - De spelers die deze limieten wensen op te trekken moeten dit manueel doen. Men kan dit bedrag optrekken tot maximum 300 € of dit bedrag laten zakken onder de 100€.

5. PUBLICITEIT EN MARKETING

- Er bestaat, voor alle loterijspelen, een code met betrekking tot ethische en verantwoorde publiciteit gevalideerd door het JEP (Jury voor Ethische Praktijken in de reclame); de reclameagentschappen zijn op de hoogte van het bestaan van deze ethische code en deze code wordt eveneens vermeld in elk contract met reclamebureaus. Zij dienen hiermee rekening te houden bij de ontwikkeling van alle reclamecampagnes.
- Voor de weddenschappen : European Lotteries heeft een charter van de sport en een gedragscode ontwikkeld (<https://www.european-lotteries.org/el-code-conduct>) die verplicht na te leven zijn door loterijen met een gecertificeerd verantwoord spel label. De Nationale Loterij voldoet hieraan.

6. STAKEHOLDERS ENGAGEMENT

Overleg met de stakeholders vindt op regelmatige basis plaats. Het in 2014 opgestarte Maatschappelijk Verantwoord Ondernemen rapport werd in 2015 gepubliceerd en overmaakt aan diverse stakeholders en specifiek aan de stakeholders met wie het MVO-rapport werd bediscussieerd. In dit verband werd in 2015 binnen de Nationale Loterij voorzien in een adhoc

structuur die de opvolging van het MVO-rapport moet waarborgen en dit met het ook op het opstellen van een volgend rapport in 2017. Zoals in het verleden is het de bedoeling dat hierbij ook een feedback van onze stakeholders wordt bekomen waarvoor de contacten regelmatig werden voorbereid.

7. CERTIFICATIE VERANTWOORD SPEL EUROPEAN LOTTERIES (EL)

De Nationale Loterij heeft besloten om zijn strategie af te toetsen aan erkende internationale standaarden en heeft bijgevolg stappen ondernomen om zijn activiteiten te laten certificeren conform de standaarden van *Verantwoord Spel (Responsible Gaming)* van de 'The European Lotteries' (EL).

Daar waar de hulpverlening bestaat, engageren de leden van EL (waaronder de Nationale Loterij) zich om samen te werken met deze dienstverleners aangezien zij als doel hebben om het principe van het verantwoord spel uit te dragen. Zij engageren zich dus om een programma Verantwoord Spel uit te werken om 1) het risico te minimaliseren voor alle betrokken partijen in de samenleving, vooral de kwetsbare groepen, en om 2) verantwoord spelgedrag te promoten bij alle spelers; dit alles gebaseerd op de principes van preventie en educatie.

De Standaarden vertegenwoordigen het eerste element van een beleid van de EL in het kader van verantwoord spel; het beleidskader bevat eveneens andere documenten die de standaarden aanvullen, zoals specifieke gedragscodes (zoals de gedragscode voor sportwedenschappen) en het Certificatiekader EL die de praktijken verantwoord spel behandelt op het niveau van de EL gemeenschap.

De Standaarden zijn op zo'n manier opgevat dat ze complementair zijn met de principes en werkkaders van het verantwoord spel van de WLA, in die zin dat de Standaarden van de EL de resultaten die ze willen meten specificeren (dit zijn de acties die ondernomen moeten worden door de leden EL waaronder de nationale loterij). In grote lijnen omvat dit het volgende:

- Onderzoek
- Opleiding van de medewerkers
- Programma verkooppunten
- Spelontwikkeling
- Kanalen spelen op afstand
- Publiciteit en marketing
- Informatie over hulpverlening
- Opleiding van de spelers
- Engagements van belanghebbenden / stakeholders
- Informatie, maatregelen en certificatie

Om het certificaat te kunnen behalen werd een externe audit uitgevoerd door Athur D. Little voor de eerste drie jaren en door E&Y voor de daaropvolgende jaren.

Voor wat betreft de selectieprocedure van het certificatieorgaan; het is na het doorlopen van een openbare aanbesteding dat het desbetreffende auditbureau door de Raad van Bestuur geselecteerd werd.

Algemene Cel Drugsbeleid
permanente coördinatie

De Nationale Loterij verkreeg in 2010 voor het eerste een certificatie Verantwoord Spel van de European Lotteries. In 2013, na een externe audit door E&Y, heeft de Nationale Loterij zijn certificaat kunnen hernieuwen. De volgende audit staat gepland voor november 2016.